

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Πτυχιακό Πρόγραμμα *Αστυνομικών*

Σπουδών

Πτυχιακή Διατριβή

Η Θέση και ο Ρόλος της Δύσης στα Σχέδια

Λύσης του Κυπριακού 1960-1974

Μάριος Ιωάννου

Επιβλέπων Καθηγητής

Δρ. Αλέξης Αλέκου

Μάιος 2015

Περίληψη

Το θέμα της εργασίας αφορά τη θέση και το ρόλο που διαδραμάτισε η δύση και συγκεκριμένα η Μεγάλη Βρετανία και η Αμερική στα σχέδια λύσης του κυπριακού προβλήματος την περίοδο 1960-1974. Η έρευνα ξεκινά με την εμπλοκή των ξένων δυνάμεων στην δημιουργία του Κυπριακού Συντάγματος και εξετάζει όλη την πορεία του κυπριακού ζητήματος από την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας μέχρι το πραξικόπημα και την εισβολή του 1974. Έμφαση δίνεται στον καθοριστικό ρόλο και την δραστηριότητα των δυνάμεων της Δύσης σε όλη αυτή την χρονική περίοδο. Τι προσπάθησαν να επιτύχουν ή τι προσπάθησαν να αποτρέψουν για τα δικά τους και μόνο συμφέροντα και προσδοκίες σε μια ευαίσθητη και καθοριστική περιοχή της Μεσογείου. Η εμπλοκή των χωρών της Δύσης στο κυπριακό πρόβλημα ήταν σε αρκετές περιπτώσεις καθοριστική για την μετέπειτα πορεία των γεγονότων χωρίς όμως να λαμβάνεται υπόψη το γενικό καλό του κυπριακού λαού. Για τον σκοπό συγγραφής της συγκεκριμένης εργασίας έγινε μελέτη της διαθέσιμης ελληνόφωνης βιβλιογραφίας της περιόδου 1960-1974.

Ευχαριστίες

Η παρούσα πτυχιακή μελέτη εκπονήθηκε από τον φοιτητή Ιωάννου Μάριο του Τμήματος Αστυνομικών Σπουδών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου κατά το ακαδημαϊκό έτος 2014-2015 κάτω από την επίβλεψη του καθηγητή Δρ. Αλέξιου Αλέκου. Στον κ. Αλέκου οφείλω τις θερμές μου ευχαριστίες για την υποστήριξη και καθοδήγηση του καθ' όλη την διάρκεια της παρούσας πτυχιακής.

Επίσης ευχαριστώ από καρδιάς τη σύζυγο μου Ξένια και τα παιδιά μου Χάρις και Δημήτρη, για τη συνεχή συμπαράσταση και την κατανόηση που έδειξαν όλο αυτό το διάστημα.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	1
2. Κύριο Μέρος	
2.1. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και τα χαρακτηριστικά του.....	3
2.2. Οι διεθνείς σχέσεις του νεοσύστατου κράτους και ο ρόλος της Δύσης.....	5
2.3. Προβλήματα που προέκυψαν κατά την εφαρμογή του Συντάγματος	7
2.4. Τα «13 Σημεία» του Μακάριου και οι αντιδράσεις μετά την υποβολή τους	8
2.5. Χάραξη πράσινης γραμμής.....	10
2.6. Η πενταμερής διάσκεψη του Λονδίνου	11
2.7. Το σχέδιο Σαντς-Μπωλλ	13
2.8. Η ειρηνευτική αποστολή των Ηνωμένων εθνών στην Κύπρο	15
2.9. Η αμερικανική παρέμβαση και η επιστολή Τζόνσον	17
2.10. Τα σχέδια Άτσεσον	18
2.11. Η Έκθεση Γκάλο Πλάζα	25
2.12. Το μνημόνιο των Παρισίων	26
2.13. Η συμφωνία της Λισσαβόνας	28
3. Συμπεράσματα	30
Βιβλιογραφία	34

1. Εισαγωγή

Η γεωστρατηγική θέση της Κύπρου ήταν ένα γεγονός το οποίο είχε κεντρίσει το ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Οι Βρετανοί εγκαταστάθηκαν στο νησί το 1878 με το ιδιότυπο καθεστώς της ενοικίασης του νησιού από τους Τούρκους για να δημιουργήσουν ακόμα μια βάση στην περιοχή της Μεσογείου σε ένα χώρο που οι διεθνείς εξελίξεις άλλαζαν συνεχώς τις ισορροπίες. Η Βρετανία θορυβήθηκε από την λειτουργία της διώρυγας του Σουέζ γεγονός που αναθέρμανε τις υποψίες της για πιθανή κάθοδο της Ρωσίας στην ανατολική Μεσόγειο (Κόκκινος, 2004, σελ. 41). Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής δεν άργησαν και αυτές να καταβάλουν την σημαντικότητα που είχε η Κύπρος για την ευαίσθητη αυτή περιοχή του κόσμου. Έχοντας ως σύμμαχο την Βρετανία οι ΗΠΑ δεν χρειάστηκαν να εισχωρήσουν στον κυπριακό χώρο αφού ένοιωθαν ότι τα συμφέροντα του εξυπηρετούνταν από την παρουσία των Βρετανών στο νησί (Ηρακλείδης, 2006, σελ. 241).

Στην παρούσα μελέτη θα εξεταστεί ο ρόλος της δύσης, και πιο συγκεκριμένα της Βρετανίας και των ΗΠΑ στο σχέδια λύσης του Κυπριακού καθώς και η όλη τους παρουσία στο Κυπριακό ζήτημα στην περίοδο 1960-1974. Θα γίνει εμπειριστατωμένη αναφορά στο πώς οι ξένες δυνάμεις προσπάθησαν να εμπλακούν στο κυπριακό πρόβλημα και ποιος ήταν ο απώτερος σκοπός των ενεργειών τους. Τι προσπάθησαν να επιτύχουν και τι προσπάθησαν να αποτρέψουν προς εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων και προσδοκιών. Θα αναλυθεί επίσης ποια ήταν η στάση της Κυπριακής Κυβέρνησης σε κάθε χρονική περίοδο και που έστρεψε τις ελπίδες της για εξεύρεση λύσης στο πρόβλημα της.

Αρχίζοντας από την δημιουργία του Συντάγματος θα αναλυθεί ο ρόλος και η εμπλοκή της Βρετανίας και των ΗΠΑ στην ετοιμασία του δοτού Συντάγματος. Ενός Συντάγματος που ετοιμάστηκε από τρίτους και δόθηκε στο λαό του νησιού για να το εφαρμόσει αδιαφορώντας ουσιαστικά για την λειτουργικότητα του. Η δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας θεωρήθηκε ότι θα έδινε μια πολιτική σταθερότητα στο νησί απομακρύνοντας επίσης μια πιθανή εμπλοκή της Ρωσίας σε οποιαδήποτε διάνοιξη στην περιοχή. Και εκεί που κάποιοι πίστεψαν ότι θα υπάρξει μια σταθερότητα στις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων, δεν αντιλήφθηκαν ότι το «κουτί της Πανδώρας» για την Κύπρο είχε μόλις ανοίξει.

Το Σύνταγμα από μόνο του αποτελούσε πηγή προβλημάτων. Ένα Σύνταγμα το οποίο ήταν δύσκαμπτο, δυσλειτουργικό, δίνοντας της δυνατότητα στην μειοψηφία να ελέγχει την πλειοψηφία. Στη συνέχεια θα εντοπισθούν τα προβλήματα που οδήγησαν τον Μακάριο να υποβάλει τα 13 Σημεία προς αναθεώρηση του Συντάγματος και πώς η Βρετανία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην υποβολή των σημείων αυτών. Ακολούθως θα παρατηρηθεί ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι μεγάλες δυνάμεις της δύσης μετά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από την κυβέρνηση και το ξέσπασμα των πρώτων αιματηρών ταραχών.

Έπειτα θα αναπτυχθούν εις βάθος όλες οι προσπάθειες που κατάλαβαν η Μεγάλη Βρετανία αρχικώς και μετέπειτα οι ΗΠΑ στην επίλυση του Κυπριακού ζητήματος. Αρχίζοντας από την πενταμερή Διάσκεψη του Λονδίνου αμέσως μετά τις πρώτες ταραχές θα ακολουθήσει το Σχέδιο Σαντς-Μπωλλ, τα δύο σχέδια Acheson, η προσπάθειες των Ηνωμένων Εθνών μέσω της Έκθεσης Πλάζα και θα φτάσουμε μέχρι την τραγική κατάληξη μιας προδιαγραφόμενης πορείας, το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή του 1974. Πέραν από τα σχέδια που πρότειναν οι δύο χώρες την περίοδο που θα αναλυθεί θα αναλυθούν και όλες οι υπόλοιπες ενέργειες που έγιναν από μέρος τους σε όλες τις χρονικές φάσεις της πορείας αυτής για να γίνει πιο κατανοητή η αλληλοσύνδεση των γεγονότων.

2. Κύριο Μέρος

2.1. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και τα χαρακτηριστικά του

Το Κυπριακό Σύνταγμα τέθηκε σε ισχύ την 16^η του Αυγούστου το 1960 με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας αφού προηγουμένως υπογράφηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, τον Δρ Φαζίλ Κιουτσιούκ, τον Σερ Χιου Φουτ και τους πρόξενους Ελλάδας και Τουρκίας Γεώργιο Χριστόπουλο και Βεκντί Τουρέλ αντίστοιχα (Αδαμίδης, 2004, σελ. 3). Το Σύνταγμα της Κύπρου αποτελούσε ένα προϊόν συμφωνιών μεταξύ τρίτων χωρών χωρίς τα ενδιαφερόμενα μέλη να έχουν ενεργό συμμετοχή στην δημιουργία του. Η ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε ως βάση την Συμφωνία της Ζυρίχης την 11^η Φεβρουαρίου 1959 ανάμεσα στον Έλληνα Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή και τον Τούρκο ομόλογο του Αντνάν Μεντέρες. Η Συμφωνία αυτή είχε ως σκοπό την διάρθρωση της Κυπριακής Δημοκρατίας και συντάχθηκε αρχικά σε γαλλικό έγγραφο και ακολούθως μεταφράστηκε στα αγγλικά (Αδαμίδης, 2004, σελ. 4).

Στη συνέχεια ακολούθησε στις 19 Φεβρουαρίου του 1959 η συνδιάσκεψη στο Lancaster house του Λονδίνου στην οποία συμφωνήθηκε μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου Ελλάδας και Τουρκίας, ένα μνημόνιο ως βάση για να δοθεί ένα τέλος στο πρόβλημα της Κύπρου. Ακολούθως τα έγγραφα αυτά μονογραφήθηκαν από τους εκπροσώπους των δυο κοινοτήτων, τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ως εκπρόσωπο της Ελληνοκυπριακής Κοινότητας και τον Δρα Φαζίλ Κιουτσιούκ ως εκπρόσωπος της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας (Τερλέξη, 2004, σελ. 355).

Με την υπογραφή του Συντάγματος ταυτόχρονα υπογράφηκαν και οι τρεις Διεθνείς Συνθήκες: α) Η Συνθήκη εγκαθιδρύσεως της Κυπριακής Δημοκρατίας ανάμεσα στην Κυπριακή Δημοκρατία, την Ελλάδα, την Τουρκία και την Μεγάλη Βρετανία, β) η Συνθήκη Εγγυήσεως με την οποία εγγυούνταν η Ελλάδα, η Τουρκία και η Μεγάλη Βρετανία την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα και την ασφάλεια του νεοσύστατου κράτους και γ) η Συνθήκη Στρατιωτικής Συμμαχίας ανάμεσα στα προαναφερόμενα κράτη (Λοϊζου, 2001, σελ. 3).

Με την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης Λονδίνου έληξε ουσιαστικά ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας του 1955-59 και στα μάτια του ελληνοκυπριακού εθνικού παλμού το αποτέλεσμα αυτό φάνταζε άδικο και ως ένας ατιμωτικός

συμβιβασμός για τρεις λόγους: α) δεν εξασφαλιζόταν η ένωση με την Ελλάδα ή έστω η μελλοντική της προοπτική, β) δεν υπήρχε πλήρης έλεγχος του νεοσύστατου κράτους από τους Ελληνοκύπριους και γ) θεωρήθηκε ότι οι εγγυήτριες δυνάμεις ουσιαστικά έθεταν το νησί υπό την κηδεμονία τους (Ηρακλείδης, 2006, σελ. 97). Από πλευράς των Τουρκοκυπρίων η ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας απομάκρυνε και δυσκόλευε τον πάγιο στόχο τους που ήταν η οριστική διχοτόμηση του νησιού. Πέραν του αρχικού προβληματισμού υπήρχε και από τις δύο κοινότητες η αμοιβαία δυσπιστία κατά πόσο το κράτος θα μπορούσε να λειτουργήσει (Λάμπρου, 2004, σελ. 81).

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Συντάγματος οι επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι η ελληνική και η τουρκική βάσει των οποίων συντάσσονται οι διοικητικές, οι νομοθετικές και οι εκτελεστικές πράξεις. Κατά τις δικαστικές διαδικασίες χρησιμοποιείται η ελληνική γλώσσα εάν οι διάδικοι είναι έλληνες και η τουρκική εάν οι διάδικοι είναι τούρκοι. Για τα πρώτα πέντε χρόνια της λειτουργίας του Συντάγματος χρησιμοποιόταν και η αγγλική γλώσσα για την ερμηνεία των νόμων (Λοττίδης, 2009, σελ. 55). Ο κοινοτικός διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων γίνεται με κριτήριο την καταγωγή, την γλώσσα, τις πολιτιστικές παραδόσεις και την θρησκεία. Η ελληνική κοινότητα αποτελείται από τους πολίτες της Δημοκρατίας που έχουν ελληνική καταγωγή, μιλούν την ελληνική γλώσσα, συμμετέχουν στις ελληνικές πολιτιστικές παραδόσεις ή είναι μέλη της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας. Την τουρκική Κοινότητα αποτελούν οι πολίτες της Δημοκρατίας που έχουν τουρκική καταγωγή, έχουν μητρική γλώσσα την τουρκική, είναι μωαμεθανοί και συμμετέχουν τις τουρκικές πολιτιστικές παραδόσεις. Όσοι δεν ανήκουν σε μια εκ των δύο κοινοτήτων οφείλουν εντός τριών μηνών από την έναρξη του Συντάγματος ή από την ημερομηνία απόκτησης της υπηκοότητας να επιλέξουν σε ποια κοινότητα θα ανήκουν. Το ίδιο ισχύει και για τις θρησκευτικές ομάδες οι οποίες πρέπει να επιλέξουν την κοινότητα στην οποία θα ανήκουν χωρίς να αποκλείεται ο ατομικός διαχωρισμός (Λοττίδης, 2009, σελ. 24).

Το Κυπριακό Σύνταγμα χαρακτηρίζεται από την έννοια της πολιδικαιότητας λόγω των ιστορικών εξελίξεων που επέτρεψαν την συνύπαρξη πολλών κανόνων δικαίου με διαφορετική προέλευση. Το Σύνταγμα είναι αποτέλεσμα συμφωνιών κατά τις οποίες τα ενδιαφερόμενα μέλη δεν έλαβαν ουσιαστική συμμετοχή κατά την δημιουργία του και ουδέποτε ο λαός δεν κλήθηκε να το επικυρώσει με την ψήφο του. Το κυπριακό Σύνταγμα δια το λόγο αυτό χαρακτηρίστηκε ως δοτό, το οποίο συμφωνήθηκε από την

Ελλάδα, Τουρκία και Ηνωμένο Βασίλειο και δόθηκε στο λαό της Κύπρου για να το εφαρμόσει. Στο σημείο αυτό κλυδωνίζεται το ζήτημα της ουσιαστικής ανεξαρτησίας του κράτους ένεκα του δοτού Συντάγματος (Αιμιλιανίδης, 2007, σελ. 11). Σημαντική ιδιομορφία του Συντάγματος είναι ότι απουσιάζει η αρχή της «λαϊκής κυριαρχίας» κατά την οποία φορέας εξουσίας είναι ο λαός και αντικαθίσταται με τον όρο «δυναδική αρχή» θέτοντας έτσι την κοινή πολιτική λειτουργία δύο αριθμητικά άνισων κοινοτήτων χωρίς να παραθέτει τρόπους επίλυσης διαφορών σε περίπτωση που οι δυο κοινότητες δεν συνεργάζονται (Αιμιλιανίδης, 2007, σελ. 12). Το κυπριακό Σύνταγμα είναι ένα από τα μεγαλύτερα συντάγματα παγκοσμίως με 199 άρθρα και τρία παραρτήματα που αναφέρονται στην Συνθήκη Εγγυήσεως, τη συνθήκη Συμμαχίας και τα Θεμελιώδη Άρθρα του Συντάγματος. Το Σύνταγμα της Κύπρου είναι ένα ιδιόρρυθμο Σύνταγμα και παρουσιάζεται ανάμεσα στα πιο πολύπλοκα, άκαμπτα και λεπτομερέστατα συνταγματικά κείμενα παγκοσμίως, κυρίως για να διασφαλιστεί η ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων των τουρκοκυπρίων που αποτελούν την μειοψηφία (Αδαμίδης, 2004, σελ. 7).

Το Σύνταγμα δεν λάμβανε υπόψη ότι η Ελληνική κοινότητα αποτελούσε το 80% του πληθυσμού του νησιού και σε αρκετές περιπτώσεις παρουσιάζεται η αναλογία των δυο κοινοτήτων σε αντιπροσώπευση σε κρατικά σχήματα να είναι αρκετά δυσανάλογη. Επίσης σε διάφορα σημαντικά θέματα παραχωρείτο η δυνατότητα της χωριστής πλειοψηφίας σε κάθε κοινότητα με αποτέλεσμα αυτό να είναι αντίθετο με την δημοκρατική αρχή (Αδαμίδης, 2004, σελ. 10). Το Σύνταγμα της Κύπρου έχει υποστεί ίσως την μεγαλύτερη κριτική για τις βασικές του διατάξεις. Ορισμένοι επικριτές παρουσίασαν το κυπριακό Σύνταγμα ως ένα ιδιόρρυθμο ακατανόητο κείμενο και ως ένα νομικό τερατούργημα, άλλοι το σχολίασαν ως μη λειτουργικό, άδικο, αντιδημοκρατικό και καταδικασμένο σε ολική αποτυχία (Αιμιλιανίδης, 2007, σελ. 13).

2.2. Οι διεθνείς σχέσεις του νεοσύστατου κράτους και ο ρόλος της δύσης

Η υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και η δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας αντιμετωπίστηκαν με ανακούφιση από τις ΗΠΑ λόγω του ότι η Ουάσινγκτον ανησυχούσε σχετικά με την προσπάθεια Αθήνας και Λευκωσίας να διεθνοποιήσουν το κυπριακό πρόβλημα. Οι ΗΠΑ ανησυχούσαν επίσης ότι τρία μέλη της Νατοϊκής Συμμαχίας είχαν προβλήματα μεταξύ τους σε σχέση με το κυπριακό και ότι η μεταφορά του προβλήματος στα Ηνωμένα Έθνη έδινε την ευκαιρία στην Σοβιετική

Ένωση να εμπλακεί στο θέμα, γεγονός που οι ΗΠΑ ήθελαν να αποτρέψουν (Παπαπολυβίου, Σύριγος, Χατζηβασιλείου, 2013, σελ. 199). Κατά την περίοδο της προεδρίας Κέννεντυ, η Ουάσινγκτον έθεσε τέσσερεις στόχους σχετικά με την Κύπρο. Η ομαλή συνύπαρξη της Ελλάδας, Τουρκίας και Βρετανίας στο νησί θα δημιουργούσε ένα τείχος στην προσπάθεια διείσδυσης της Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή. Η δημιουργία ενός δυτικού προσανατολισμού του νησιού γεγονός που θα βοηθούσε η οικονομική ανάπτυξη. Η πρόσβαση των ΗΠΑ στις διευκολύνσεις που διέθετε η γεωγραφική θέση του νησιού και η διατήρηση του απαραβίαστου των βρετανικών βάσεων για να μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις δυτικές δυνάμεις όποτε αυτό ήταν αναγκαίο (Ηρακλείδης, 2006, σελ. 244).

Η Κυπριακή Δημοκρατία με την απόκτηση της ανεξαρτησίας της προοριζόταν να γίνει μέλος του NATO. Για τον σκοπό αυτό ο Έλληνας πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Τούρκος ομόλογος του Αντνάν Μεντερές κατά την διάρκεια των υπογραφών για τις υπόλοιπες Συμφωνίες υπέγραψαν στις 11/02/1959 και μια μυστική «Συμφωνία Κυρίων» σχετικά με την οποία οι δύο χώρες θα προωθούσαν την ένταξη του νησιού στο NATO (Λάμπρου, 2004, σελ. 78). Ο Μακάριος γνώριζε για την πρόθεση αυτή και δεν έδειχνε να διαφωνεί (Στο ίδιο, 2004, σελ. 78). Η πλειοψηφία των ελληνοκυπρίων τασσόταν ενάντια αυτής της προοπτικής λόγω του ότι το NATO κατά την διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα υποστήριζε τις βρετανικές και τουρκικές θέσεις (Στο ίδιο, 2004, σελ. 78). Παρόλα αυτά μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν υπήρξε καμία εξωτερική πίεση προς την ένταξη της Δημοκρατίας στο NATO. Ο Μακάριος αρχικά έκανε κάποιες ενέργειες προς αυτόν τον τομέα αλλά οι Εγγυήτριες Δυνάμεις δεν ενδιαφέρθηκαν να προωθήσουν την ένταξη. Από την πλευρά της Ελλάδας και της Τουρκίας δεν έγινε καμιά ενέργεια ενώ ταυτόχρονα η Βρετανία έδειχνε να προτιμούσε να έχει τον αποκλειστικό έλεγχο των βάσεων της στο νησί (Στο ίδιο, 2004, σελ. 78). Στις 21 Σεπτεμβρίου 1960 η Κυπριακή Δημοκρατία έγινε μέλος του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Ακολούθως το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε ότι η Κύπρος έπρεπε να ενταχθεί στο κίνημα των Αδέσμευτων Χωρών γεγονός που έφερε την αντίδραση του Κουτσιαούκ αλλά μετά από παρέμβαση της Τουρκίας δεν άσκησε βέτο. Η Κυπριακή Δημοκρατία έγινε μέλος της Βρετανικής Κοινοπολιτείας τον Μάρτιο του 1961 και του Συμβουλίου της Ευρώπης τον Μάιο του ίδιου έτους. Τον Δεκέμβριο του 1962 έγινε αίτηση σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Οι καλές

σχέσεις που διατηρούσε ο Μακάριος με τις αραβικές χώρες συμπλήρωναν την διεθνή παρουσία της Δημοκρατίας (Αιμιλιανίδης, 2008, σελ. 27-28).

2.3. Προβλήματα που προέκυψαν κατά την εφαρμογή του Συντάγματος

Η περίοδος 1960-1963 αποτελεί την μοναδική χρονική στιγμή όπου έγινε προσπάθεια να εφαρμοστεί το Κυπριακό Σύνταγμα αυτούσιο χωρίς παρεκκλίσεις. Η περίοδος μετά τον Αύγουστο του 1960 κύλησε με συνεχή προβλήματα, αλλά και με έντονες προσπάθειες επίλυσης τους. Η Βουλή των Αντιπροσώπων λειτουργούσε κανονικά παράγοντας νομοθετικό έργο παρά τις διαφορετικές θέσεις των δυο κοινοτήτων σε βασικά θέματα. Στο ίδιο μοτίβο λειτούργησαν η εκτελεστική εξουσία και οι δυο Κοινοτικές Συνελεύσεις (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 27). Η αρχική ευφορία που διατυπώθηκε με δηλώσεις από τον Μακάριο και τον Φαζίλ Κουτσιούκ για την ανεξαρτησία του νησιού σύντομα παραμερίστηκε από τα σημαντικά προβλήματα που προέκυψαν και κατέστησαν το κράτος δυσλειτουργικό και σε κάποια σημεία ανίκανο να λειτουργήσει (Ηρακλείδης, 2006, σελ. 97). Τα βασικότερα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά την πρώτη περίοδο εφαρμογής του Συντάγματος ήταν τέσσερα και εστιάζονται στο θέμα λειτουργίας των χωριστών Δήμων στην στελέχωση της δημόσιας υπηρεσίας και του Κυπριακού Στρατού και στην ψήφιση των φορολογικών νομοσχεδίων (Τζιβάρας, 2010, σελ. 34).

Το θέμα με τα χωριστά δημαρχεία δημιουργήθηκε όταν οι Τουρκοκύπριοι στην προσπάθεια που γινόταν για να οριοθετηθούν οι χωριστοί Δήμοι στις μεγάλες πόλεις απαιτούσαν να συμπεριληφθούν στην δική τους δικαιοδοσία περιοχές μεγάλης οικονομικής σημασίας έστω και αν οι περισσότεροι κάτοικοι ήταν ελληνοκύπριοι. Ένας δεύτερος σημαντικός λόγος που έθεταν όρους η Τουρκοκύπριοι στην οριοθέτηση των Δήμων ήταν η προσπάθεια τους να δημιουργήσουν αυτάρκειες θύλακες για μελλοντικούς στρατιωτικούς σκοπούς (Τζιβάρας, 2010, σελ. 34). Δεύτερο σημείο αντιπαράθεσης ήταν η στελέχωση της δημόσιας υπηρεσίας σχετικά με την οποία το Σύνταγμα προέβλεπε αναλογία 70% Ελληνοκυπρίων και 30% Τουρκοκυπρίων. Το πρόβλημα στο σημείο αυτό εντοπιζόταν στο γεγονός ότι η Τουρκοκυπριακή πλευρά δεν διέθετε μεγάλο ποσοστό ικανών ατόμων με μορφωτικά προσόντα για πρόσληψη στην δημόσια υπηρεσία (Αιμιλιανίδης, 2003, σελ. 45). Το ζήτημα της στελέχωσης του Κυπριακού στρατού ήταν ένα άλλο θέμα σημαντικών διαφωνιών όπου από την μια η Ελληνοκυπριακή πλευρά υποστήριζε τη δημιουργία ενός ενιαίου στρατεύματος ενώ

από την άλλη οι Τουρκοκύπριοι έθεταν θέμα διαχωρισμού από ένα επίπεδο και κάτω (Αιμιλιανίδης, 2003, σελ. 64). Ως αντίδραση στα προαναφερόμενα προβλήματα οι Τουρκοκύπριοι έθεταν διάφορες προφάσεις για να μην ψηφίσουν τα φορολογικά νομοσχέδια γεγονός που κατάστησαν το κράτος ανίκανο να λειτουργήσει λόγω έλλειψης εσόδων (Καζαμίας, 2010, σελ. 6).

2.4. Τα «13 Σημεία» του Μακαρίου και οι αντιδράσεις μετά την υποβολή τους

Το άρθρο 182 του Συντάγματος αναφέρεται στη δυνατότητα που παρέχει το Σύνταγμα ως προς την τροποποίηση των άρθρων του. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό δεν μπορούν να τροποποιηθούν με οποιονδήποτε τρόπο τα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος. Για τα μη θεμελιώδη άρθρα υπάρχει δυνατότητα τροποποίησης τους μετά από χωριστή πλειοψηφία 2/3 των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων βουλευτών. Η τροποποίηση ενός μη θεμελιώδους άρθρου του Συντάγματος εφαρμόζεται άμεσα μετά την προβλεπόμενη χωριστή πλειοψηφία. Το παράδοξο γεγονός στο σημείο αυτό είναι ότι δεν περιλαμβάνεται στα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος ο Νόμος 179 που θεωρείται ο υπέρτατος νόμος του κράτους σύμφωνα με τον οποίο κανένας άλλο νόμος ή απόφαση της Βουλής των Αντιπροσώπων των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή οποιουδήποτε άλλου ατόμου που ασκεί διοικητική εξουσία δύναται να είναι ενάντια με αυτόν (Δικηγόρος, 2006, σελ. 52). Η απαγόρευση τροποποίησης των διατάξεων των θεμελιωδών άρθρων σε συνάρτηση με την πολυπλοκότητα και την αντιδημοκρατικότητα στις συνταγματικές ρυθμίσεις έχει χαρακτηριστεί από επικριτές του Συντάγματος ως ένα εκρηκτικό μείγμα (Στο ίδιο, 2006, σελ. 53).

Ο Μακάριος εντοπίζοντας τα διάφορα προβλήματα τα οποία προέκυπταν λόγω της δυσλειτουργικότητας του Συντάγματος όπως για παράδειγμα το βέτο που μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο αντιπρόεδρος καθιστώντας την κρατική μηχανή ανίκανη να συνεχίσει, προσπαθούσε να βολιδοσκοπήσει προς κάθε κατεύθυνση την πρόθεση του για να υποβάλει αίτηση για τροποποίηση κάποιων συνταγματικών νόμων. Οι ΗΠΑ τάχθηκαν εξ αρχής εναντίον των ριζικών αλλαγών επί του Συντάγματος αλλά δεν απέκλεισαν μικροαλλαγές κατόπιν συμφωνίας με την τουρκοκυπριακή πλευρά (Ηρακλείδης, 2006, σελ. 245). Το γεγονός αυτό τίθεται ξεκάθαρα στον Μακάριο από τον Τζων Κέννεντυ τον Ιούνιο του 1962 όπου ο Μακάριος μεταβαίνει στην Ουάσινγκτον μετά από πρόσκληση του Αμερικανού προέδρου. Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του

Μακαρίου με αμερικανικούς παράγοντες ο Κέννεντυ επαίνεσε τον Μακάριο για την ομιλία του που έκανε στην Διάσκεψη των Αδέσμευτων και ταυτόχρονα τόνισε την αναγκαιότητα για πιστή εφαρμογή των Συμφωνιών Ζυρίχης – Λονδίνου με φιλελεύθερο κατά την έκφραση του πνεύμα (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 39). Παρά τις προτροπές της Ουάσινγκτον προς τον Μακάριο για το θέμα αυτό οι ΗΠΑ σε συνεννόηση με την Βρετανία προσπάθησαν να επηρεάσουν την Άγκυρα για να μην σταθεί εμπόδιο σε τυχόν μικροαλλαγές του Συντάγματος χωρίς ωστόσο να έχουν επιτυχία στο γεγονός αυτό (Ηρακλείδης, 2006, σελ. 245). Η Αθήνα και η Άγκυρα τήρησαν ξεκάθαρη στάση επί του θέματος δίνοντας στο Μακάριο να αντιληφθεί ότι ήταν εναντίον σε οποιαδήποτε αλλαγή του Συντάγματος (Λάμπρου, 2004, σελ. 94).

Η θέση της Βρετανίας υπήρξε διφορούμενη και για αρκετούς ύποπτη. Στην μια πλευρά η Βρετανική κυβέρνηση διαμήνυε ότι ήταν εναντίον μιας τροποποίησης του Συντάγματος και από την άλλη οι ενέργειες του Υπατου Αρμοστή Σερ Άρθουρ Κλάρκ ενεθάρρυναν τον Μακάριο προς υποβολή πρότασης περί τροποποίησης των συνταγματικών άρθρων. Ο Μακάριος επιθυμώντας να ξεκαθαρίσει τις βρετανικές θέσεις επί του θέματος συνάντησε τον Σερ Κλαρκ στις 23 Οκτωβρίου 1963. Κατά τη διάρκεια της κατ' ιδίαν συνάντησης ο Υπάτος Αρμοστής δεν εξέφρασε επιφυλάξεις για την πρόθεση του Μακαρίου παρά μόνο τον συμβούλεψε να γίνουν περιορισμένες τροποποιήσεις για να μην σχηματιστεί εικόνα ολικής μεταβολής του συνταγματικού καθεστώτος (Λάμπρου, 2004, σελ. 98). Στην συνέχεια ο Μακάριος νοιώθοντας την στήριξη του Σερ Κλαρκ ανάθεσε σε ομάδα νομικών τον εντοπισμό συγκεκριμένων άρθρων τα οποία ήταν αναγκαία η τροποποίηση τους. Μετά την ολοκλήρωση του προσχέδιου για τα προτεινόμενα άρθρα, ο Μακάριος το παρουσίασε στον Υπάτο Αρμοστή ο οποίος έκανε κάποιες ιδιόχειρες διορθώσεις επί των προτάσεων δίνοντας έτσι μεγαλύτερη σημασία στις εισηγήσεις του (Αλεξανδράκης, Θεοδωροπούλου, Λαγάκος, 1987, σελ. 32). Ακολούθως συντάχθηκε το τελικό σχέδιο με 13 σημεία προς αναθεώρηση στο οποίο είχαν ενσωματωθεί οι παρατηρήσεις του Υπατου Αρμοστή και στάλθηκαν προς αυτόν στις 12 Νοεμβρίου 1963 με την προτροπή του Μακαρίου όπως ενημερωθεί η Βρετανική κυβέρνηση για τις προθέσεις του. Μέχρι τις 30 Νοεμβρίου 1963 όπου ο Μακάριος επισήμως υπέβαλε τις προτάσεις για τροποποίηση του Συντάγματος η Βρετανική κυβέρνηση δεν αντίδρασε καθόλου επί του θέματος αυτού (Λάμπρου, 2004, σελ. 99).

Στο διάστημα που ακολούθησε μετά την υποβολή των «13 σημείων» έγιναν προσπάθειες για να ερμηνευθούν οι πραγματικές προθέσεις της Βρετανίας σχετικά με το θέμα αυτό. Ο Νίκος Κρανιδιώτης μίλησε για μια ακατανόητη και περιέργη προτροπή από τον Κλαρκ προς τον Μακάριο που οδηγούσε σε συμπεράσματα ύπαρξης μιας «βρετανικής παγίδας» παρά του γεγονότος ότι δεν βρέθηκαν στοιχεία για ένα βρετανικό σχέδιο (Τζερμίας, 2001, σελ. 489). Από πλευράς της Βρετανίας έγινε προσπάθεια σε ανεπίσημο επίπεδο να αποδοθεί η όλη κατάσταση σε μια ατυχές πρωτοβουλία του Σερ Άρθουρ Κλάρκ παρά του γεγονότος ότι κάποια στοιχεία έδειξαν ότι ο Κλάρκ είχε μερική κάλυψη από τον Υπουργό Κοινοπολιτειακών Σχέσεων Ντάνκαν Σαντ. Στην αντίπερα πλευρά όπως είχε διαφανεί η Βρετανία δεν είχε να κερδίσει οτιδήποτε με μια νέα εμπλοκή της στο κυπριακό αλλά θα επωμιζόταν νέες και επιπρόσθετες ευθύνες τις οποίες και δεν επιθυμούσε (Αλεξανδράκης, Θεοδωρόπουλος, Λαγάκος, 1987, σελ. 33).

Παρά την προσπάθεια του Μακαρίου να εξομαλύνει και να διευκολύνει την λειτουργία του κράτους με την τροποποίηση κάποιων εκ των συνταγματικών άρθρων, η υποβολή των «13 σημείων» οδήγησε στην κορύφωση και την τελική σύγκρουση μιας πολιτικής διαμάχης που ξεκίνησε αμέσως μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αποτέλεσμα της διαμάχης αυτής ήταν η αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από την κυβέρνηση στα τέλη του 1963 και το ξέσπασμα διακοινοτικών ταραχών (Χριστοδουλίδης, 2009, σελ. 147). Τα Χριστούγεννα του 1963 η Τουρκία απειλούσε για ένοπλη επέμβαση στο νησί με αφορμή την προστασία των δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων. Το γεγονός αυτό αποφεύχθηκε μετά από προσωπική παρέμβαση του Αμερικάνου Προέδρου Τζόνσον ο οποίος έκρινε ότι τα συμφέροντα της Ουάσινγκτον την δεδομένη στιγμή ήταν να αποφευχθεί μια σύγκρουση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και το θέμα να λυθεί σε συμμαχικά πλαίσια (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 100). Έτσι η Αμερική απομάκρυνε το γεγονός να έρθει σε σύγκρουση με την Σοβιετική Ένωση η οποία είχε διαμηνύσει προς τον πρόεδρο Μακάριο ότι σε περίπτωση ένοπλης επέμβασης κατά της Κύπρου θα αντιδρούσε (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 101).

2.5. Χάραξη της «πράσινης γραμμής»

Μετά το ξέσπασμα των αιματηρών συγκρούσεων τον Δεκέμβριο του 1963 οι εγγυήτριες δυνάμεις στράφηκαν προς τις δύο πλευρές καλώντας τις να σταματήσουν τις συγκρούσεις και να συμφωνήσουν να δημιουργηθεί μια ειρηνευτική δύναμη ελεγχόμενη

από την Βρετανία (Τζερμίας, 2001, σελ. 550). Στις 30 Δεκεμβρίου 1963 ο Βρετανός στρατηγός Γιανγ χάραξε την «πράσινη γραμμή» η οποία θα εποπτευόταν από βρετανικές δυνάμεις όπου ανέλαβαν ειρηνευτικό ρόλο με την σύμφωνη γνώμη των τριών εγγυητριών δυνάμεων. Τη συμφωνία για την χάραξη της «πράσινης γραμμής» φρόντισε να υπογράψει προσωπικά ο Άγγλος υπουργός της Κοινοπολιτείας Ντάνκαν Σάντς ο οποίος ήρθε στο νησί για να τονίσει το ρόλο της Βρετανίας. Με την οριοθέτηση της «πράσινης γραμμής» ουσιαστικά πραγματοποιούνταν το πρώτο στάδιο της τουρκοβρετανικής επιδίωξης ως προς την διχοτόμηση του νησιού (Χριστοδούλου, 1996, σελ. 69). Η ενέργεια διαχωρισμού της Λευκωσίας σε δύο τομείς αποτελούσε την αρχή εφαρμογής ενός γενικότερου σχεδίου το οποίο βρέθηκε σε τουρκικά έγγραφα στα γραφεία του Κουτσιούκ και του Φαζίλ Πλουμέρ Υπουργού Γεωργίας όταν αυτοί εγκατέλειψαν τις κυβερνητικές τους θέσεις. Το σχέδιο υπογραφόταν από τους Κουτσιούκ και Ντενκτάς και είχε ημερομηνία 14/09/1963 (Χριστοδούλου 1996, σελ. 69).

2.6. Η πενταμερής Διάσκεψη του Λονδίνου

Η πενταμερής Διάσκεψη στο Λονδίνο αποτελούσε έργο της Βρετανίας και της Αμερικής. Η πολιτική των δυο χωρών αποσκοπούσε στην εξεύρεση μιας λύσης που θα βοηθούσε στην ενότητα του νοτιοανατολικού κομματιού της Νατοϊκής Συμμαχίας αποτρέποντας έτσι την πιθανότητα ενός Ελληνοτουρκικού πολέμου (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 102). Επίσης η συμφωνία μιας νέας λύσης που θα υιοθετείτο από τις χώρες που υπέγραψαν τις συμφωνίες της Ζυρίχης-Λονδίνου θα απέτρεπε την εισχώρηση της Σοβιετικής Ένωσης στην ενδοσυμμαχική διαμάχη. Η Ουάσινγκτον ανησυχούσε και για τις ενέργειες του Μακαρίου που προσπαθούσε να πετύχει αναθεώρηση του Συντάγματος μέσα και έξω από τους κόλπους του ΟΗΕ με την βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης και των αδέσμευτων χωρών. Η υποστήριξη του Μακαρίου από το ΑΚΕΛ ήταν ένα άλλος τομέας που προβλημάτιζε την Αμερικάνικη κυβέρνηση (Τενεκίδης, Κρανιδιώτης, 2000, σελ. 366). Η αντιμετώπιση όλων αυτών των προβλημάτων έγινε επιτακτική ανάγκη για την Ουάσινγκτον λόγω της αλλαγής του συσχετισμού δυνάμεων στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Η Κύπρος την περίοδο αυτή είχε καταστεί μεγάλης στρατιωτικής σημασίας για την Αμερική λόγω του ότι οι Σοβιετικές Δυνάμεις είχαν συχνή παρουσία στην Μεσόγειο με πολιτικές και στρατιωτικές αποστολές στις Αραβικές χώρες και υπήρχε άμεση ανάγκη για προστασία των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής (Τενεκίδης, Κρανιδιώτης, 2000, σελ. 367).

Η διάσκεψη του Λονδίνου πραγματοποιήθηκε από τις 15 Ιανουαρίου ως τις 10 Φεβρουαρίου του 1964. Στην διάσκεψη έλαβαν μέρος οι τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις και αντιπροσωπεία της ελληνικής και τουρκικής κοινότητας του νησιού. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Κυπριακή Κυβέρνηση δεν κλήθηκε για να λάβει μέρος στην διάσκεψη γεγονός που αρχικά προκάλεσε την αντίδραση της ελληνικής κοινότητας αλλά μετά υποχώρησε και έστειλε αντιπροσωπεία για τους εξής λόγους. Πρώτος λόγος ήταν ότι ο καταστατικός χάρτης του ΟΗΕ προέβλεπε ότι για να προσφύγει μια χώρα στο Συμβούλιο Ασφαλείας έπρεπε προηγουμένως να διεξαχθούν διαπραγματεύσεις επί του ζητήματος και αυτές να μην οδηγήσουν σε θετικό αποτέλεσμα. Δεύτερος λόγος ήταν ότι με την συμμετοχή στη διάσκεψη απομακρύνονταν έστω και προσωρινά η πιθανότητα στρατιωτικής επέμβασης της Τουρκίας και τέλος με την συμμετοχή στη διάσκεψη θα κερδιζόταν χρόνος για να προετοιμαστεί καλύτερα ή προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας (Λάμπρου, 2004, σελ. 117).

Ο πρόεδρος της διάσκεψης Βρετανός Υπουργός των Κοινοπολιτειακών Σχέσεων Ντάνκαν Σαντς τόνισε στην ομιλία του κατά την διάρκεια της έναρξης των συνομιλιών ότι μια πιθανή κατάρρευση της Πενταμερούς θα οδηγούσε σε καταστρεπτικές συνέπειες το νησί. Ένας νέος κύκλος συγκρούσεων, όπως τόνισε θα είχε μεγάλους εσωτερικούς και εξωτερικούς κινδύνους που πλέον δεν θα ήταν εύκολο να αποτραπούν (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 103). Η Ελληνοκυπριακή αντιπροσωπεία απαρτιζόταν από τον Γλαύκο Κληρίδη, τον Σπύρο Κυπριανού, τον Τάσσο Παπαδόπουλο, τον Κρίτων Τορναρίτη και την Στέλλα Σουλιώτου. Οι θέσεις που τέθηκαν από ελληνοκυπριακής πλευράς κατά την διάρκεια της διάσκεψης ήταν ότι η Κυβέρνηση αντιμετώπιζε σημαντικά προβλήματα με την εφαρμογή των Συμφωνιών και έθεσαν επιτακτικά το ζήτημα αναθεώρησης του Συντάγματος και ταυτόχρονης κατάργησης των Συνθηκών Εγγυήσεως και Συμμαχίας (Λάμπρου, 2004, σελ. 117). Επίσης έδωσαν διαβεβαιώσεις για εξασφάλιση των δικαιωμάτων των μειονοτικών ομάδων του νησιού γεγονός που θα επιτυγχανόταν με τον έλεγχο από ένα σώμα διεθνών παρατηρητών (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 103).

Η τουρκοκυπριακή αντιπροσωπεία αποτελείτο από τους Ραούφ Ντενκτάς, Οσμάν Ορέκ και τον Χαλίτ Αλή Ριζά. Οι τουρκοκύπριοι ακολουθώντας την πάγια διχοτομική τους στρατηγική στο κυπριακό πρότειναν μετακίνηση πληθυσμών και την δημιουργία

αμιγώς τουρκικών περιοχών με την δική τους ξεχωριστή κυβέρνηση. Θα μπορούσαν να υποχωρήσουν από τις θέσεις τους και να συμβιβαστούν με μια πιθανή λύση ομοσπονδίας μόνο στην περίπτωση όπου το ομόσπονδο κράτος το οποίο θα ήταν υπό την διοίκηση τους θα κατείχε το 38% του συνολικού εδάφους του νησιού. Οι τουρκοκύπριοι έθεσαν όρους και για την παρουσία μεγάλης στρατιωτικής δύναμης από την Τουρκία για την ασφάλεια τους όπως υποστήριξαν (Λάμπρου, 2004, σελ. 118).

Ο πρόεδρος της διάσκεψης Ντάνκαν Σάντς πρότεινε την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στο ΝΑΤΟ και την άμεση εγκατάσταση νατοϊκής ειρηνευτικής δύναμης στο νησί, πρόταση η οποία απορρίφθηκε αμέσως από την ελληνοκυπριακή αντιπροσωπεία. Σε επόμενο στάδιο δεν έγινε αποδεκτό ούτε το σχέδιο Σάντς το οποίο πρότεινε ένα συμβιβασμό ανάμεσα στις ελληνοκυπριακές και τις τουρκοκυπριακές προτάσεις προτείνοντας παράλληλα την κατάργηση όλων των υφιστάμενων μεικτών χωριών και την μετακίνηση 4700 Ελληνοκυπρίων και 14000 Τουρκοκυπρίων. Ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Χριστιανός Ξανθόπουλος-Παλαμάς ο οποίος εκπροσωπούσε την Ελληνική Κυβέρνηση στην διάσκεψη αντέδρασε στην αρνητική στάση της ελληνοκυπριακής πλευράς τονίζοντας ότι το σχέδιο έπρεπε να γίνει αποδεκτό με κάποιες τροποποιήσεις διαφορετικά τίποτα δεν θα σταματούσε μια στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας στο νησί (Λάμπρου, 2004, σελ. 119).

2.7. Το σχέδιο Σαντς - Μπωλλ

Η Ουάσινγκτον παρακολουθούσε στενά τις εξελίξεις κατά την διάρκεια της διάσκεψης του Λονδίνου και ανησυχούσε ιδιαίτερα βλέποντας ότι δεν σημειωνόταν ουσιαστική πρόοδος κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Έτσι αποφάσισε να στείλει τον Υφυπουργό Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Τζωρτζ Μπωλ για να βοηθήσει στην εξεύρεση μιας λύσης κοινά αποδεκτής στο πρόβλημα (Περικλέους, 1986, σελ. 118).

Προτού ξεκινήσει το ταξίδι του ο Μπόλλ έκανε διάφορες εκτιμήσεις για τις θέσεις της κάθε πλευράς για να μπορέσει να αντιμετωπίσει την κάθε περίπτωση ξεχωριστά (Χριστοδούλου, 1996, σελ. 71). Ακολούθως διαμορφώθηκε ένα κοινό σχέδιο μεταξύ της Βρετανίας και της Αμερικής το οποίο καταρτίστηκε από τον Σαντς και τον Μπωλλ και υπεβλήθη στις 31 Ιανουαρίου του 1964. Το σχέδιο αυτό έμεινε γνωστό ως βρετανοαμερικανικό σχέδιο ή σχέδιο Σαντς-Μπωλλ (Περικλέους, 1986, σελ. 119).

Το σχέδιο προνοούσε εγκατάσταση ειρηνευτικής δύναμης του NATO στο νησί που θα αποτελείτο από 10000 άνδρες και θα παρέμενε για όσο χρονικό διάστημα ήταν αναγκαίο μέχρι να επιτελέσει τον σκοπό της. Οι κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας θα υποστήριζαν την συγκρότηση της Δύναμης. Η Ελλάδα και η Τουρκία έπρεπε να αναλάβουν την υποχρέωση ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα προέβαιναν σε μονομερή επέμβαση για περίοδο τριών μηνών εφόσον η Ειρηνευτική Δύναμη θα βρισκόταν στο νησί κατά την περίοδο αυτή. Η Ελλάδα και η Τουρκία θα έπρεπε να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να συγκρατήσουν τις δύο κοινότητες στο νησί. Οι Εγγυήτριες Δυνάμεις και οι Ηνωμένες Πολιτείες θα ζητούσαν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον Δρα Κουτσιού να αποδεχτούν την εγκατάσταση της Ειρηνευτικής Δύναμης και να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να κρατήσουν μακριά από κάθε σύγκρουση τις δύο κοινότητες. Το σχέδιο ζητούσε επίσης από τα ενδιαφερόμενα μέρη να αποδεχτούν την παρούσα μεσολάβηση ως ένα σχέδιο λύσης μέσα σε ένα πνεύμα κοινών παραχωρήσεων. Θα επιλεγόταν ως μεσολαβητής ένα άτομο κοινής αποδοχής από τις χώρες του NATO πλην των Εγγυητριών Δυνάμεων και των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Ειρηνευτική Δύναμη θα αποτελείτο από χώρες του NATO αλλά δεν θα ελεγχόταν από το NATO. Τον έλεγχο της Δύναμης θα είχε επιτροπή πρεσβευτών των μετεχόντων χωρών. Τα αποσπάσματα της ΕΛΔΥΚ και της ΤΟΥΡΔΥΚ που βρίσκονταν στην Κύπρο θα μετείχαν στην Δύναμη (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 108-109).

Το προτεινόμενο σχέδιο έγινε αποδεκτό από την κυβέρνηση της Τουρκίας. Αποδεκτό έγινε και από την υπηρεσιακή Ελληνική κυβέρνηση του Ιωάννη Παρασκευοπούλου σε ομόφωνη απόφαση μετά από συνάντηση με τους αρχηγούς των μεγαλύτερων κομμάτων. Η Ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να καλέσει την Κυπριακή Κυβέρνηση να αποδεχτεί και να μην απορρίψει το σχέδιο (Λάμπρου, 2004, σελ. 119). Ο Μακάριος πέρασε δύσκολες μέρες και του ασκήθηκαν μεγάλες πιέσεις για αποδοχή του σχεδίου. Παρά το γεγονός ότι μια στρατιωτική επέμβαση της Άγκυρας ήταν εμφανείς και παρά τις πιέσεις και τις απειλές από πλευράς Σαντς και Βρετανικής κυβέρνησης ότι σε περίπτωση εισβολής θα απέσυραν τα βρετανικά στρατεύματα στις βάσεις τους ο Μακάριος τελικά δεν υπέκυψε και δεν αποδέχτηκε το προτεινόμενο σχέδιο (Περικλέους, 1986, σελ. 121).

Ο Τζώρτζ Μπώλλ επισκέφθηκε το νησί στις 12 Φεβρουαρίου 1964 σε μια τελευταία προσπάθεια να πείσει τον Μακάριο να αποδεχθεί το σχέδιο και να θέσει την κυπριακή

κρίση υπό τον έλεγχο των Νατοϊκών δυνάμεων. Ο Μπώλλ κατά την διάρκεια της τριήμερης παραμονής του αγωνίστηκε να αλλάξει γνώμη στον Μακάριο παρουσιάζοντας ένα μερικώς τροποποιημένο σχέδιο χωρίς μεγάλες διαφορές επί της ουσίας. Ο Μακάριος συνέχισε να είναι αρνητικός επί του σχεδίου παρά τις έντονες πιέσεις και απειλές που δέχθηκε από τον Αμερικάνο εκπρόσωπο (Λάμπρου, 2004, σελ. 120).

Ο Μακάριος κατά τη διάρκεια των δύσκολων αποφάσεων που έπρεπε να πάρει είχε την συμπαράσταση του Κυπριακού και του Ελληνικού λαού ο οποίο τασσόταν ενάντια στην αγγλοαμερικανοτουρκική συνωμοσία. Επίσης ο Μακάριος είχε στην κατοχή του κοινοποίηση μιας επιστολής την οποία είχε στείλει στις 7 Φεβρουαρίου 1964 ο Πρωθυπουργός της Σοβιετικής Ένωσης Νικήτας Κρούστιεφ προς τους αρχηγούς των κρατών των ΗΠΑ, της Βρετανίας, της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Γαλλίας. Στην επιστολή του ο Κρούστιεφ καταδίκασε με έντονο τρόπο τις επεμβάσεις του NATO και προειδοποιούσε ότι σε περίπτωση στρατιωτικής επέμβασης στο νησί η Σοβιετική Ένωση θα αντιδρούσε. Η επιστολή εκείνη ήταν η κορύφωση συνεχών προειδοποιήσεων της Σοβιετικής Ένωσης οι οποίες είχαν ξεκινήσει από την πρώτη στιγμή που η ανεξαρτησία του νησιού άρχισε να απειλείται (Περικλέους, 1986, σελ. 124).

Το σχέδιο Σάντς-Μπώλλ υπήρξε μια χαμένη ευκαιρία για την Τουρκία και τους αγγλοαμερικανούς ώστε να καταργήσουν την Κυπριακή Δημοκρατία και να διαμοιράσουν το νησί. Χωρίς μεγάλη προσπάθεια μπορεί να αντιληφθεί κανείς τα αποτελέσματα που θα είχε η αποδοχή από τον Μακάριο του σχεδίου αυτού. Η ανεξαρτησία του νησιού θα κλονιζόταν, η Κυπριακή κυβέρνηση θα περνούσε στο περιθώριο εφόσον η Ειρηνευτική Δύναμη θα έπαιρνε εντολές από μια επιτροπή στην οποία η Κυπριακή Κυβέρνηση δεν θα λάμβανε μέρος και οι Τουρκικές θέσεις θα ενισχύονταν εφόσον η Ειρηνευτική Δύναμη θα προερχόταν από Νατοϊκές χώρες στις οποίες η Τουρκία είχε μεγάλη επιρροή (Λάμπρου, 2004, σελ. 120).

2.8. Η ειρηνευτική αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο

Μετά την τελευταία αποτυχή αποστολή του Αμερικάνου απεσταλμένου Τζώρτζ Μπώλλ η Αγγλοαμερικανική προσπάθεια για ματαίωση της ανάμειξης των Ηνωμένων Εθνών στο κυπριακό πρόβλημα σήμανε επίσημο τέλος (Περικλέους, 1986, σελ. 124). Στις 12

Φεβρουαρίου 1964 ο Μακάριος προσέφυγε στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Την προετοιμασία της προσφυγής είχαν αναλάβει να ετοιμάσουν ο Δημήτρης Μπίτσιος και ο Ζήνων Ρωσσίδης οι οποίοι ήταν οι απεσταλμένοι της Ελλάδας και της Κύπρου στον οργανισμό. Οι αντιπροσωπείες των δύο χωρών συνεργάστηκαν στενά πετυχαίνοντας θετικά αποτελέσματα παρά τις πολλές διαφωνίες που είχαν προκύψει μεταξύ Αθήνας-Λευκωσίας στις αγγλοαμερικανικές προτάσεις (Λάμπρου, 2004, σελ. 122). Οι θέσεις του Ου Θαντ Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ διευκόλυναν το έργο των δυο αντιπροσώπων καθώς δεν επηρεαζόταν από τις απόψεις οποιασδήποτε υπερδύναμης παρά μόνο προσπαθούσε να ασκήσει το έργο του μέσα από τις αξίες και ηθικές του καταστατικού των Ηνωμένων Εθνών. Ο Ου Θαντ κατάρτισε το προσχέδιο ενός σχεδίου ψηφίσματος το οποίο οι Αμερικάνοι, οι Άγγλοι και οι Τούρκοι κατέλαβαν μεγάλες προσπάθειες να το τροποποιήσουν εναντίον της Κύπρου. Το προσχέδιο αυτό αποτέλεσε την βάση για μεγάλες και έντονες παρασκηνιακές διαβουλεύσεις έχοντας ως αποτέλεσμα το ψήφισμα 186 στις 4 Μαρτίου 1964 το οποίο θεωρήθηκε σταθμός στην πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας (Τζερμίας, 2001, σελ. 559).

Το ψήφισμα 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας θεωρήθηκε μεγάλη επιτυχία για την Κυπριακή Δημοκρατία. Με την ομόφωνη θετική ψήφο όλων των κρατών μελών αναγνωρίστηκε επίσημα η Κυπριακή Δημοκρατία χωρίς να ληφθεί υπόψη η αποχώρηση από την κυβέρνηση των μελών της Τουρκικής Κοινότητας. Στο ψήφισμα προβλεπόταν η συμμετοχή της Κυπριακής Κυβέρνησης σε όλες τις αποφάσεις που θα λάμβανε ο ΟΗΕ σε σχέση με την Κύπρο. Η συγκατάθεση της Κυπριακής Δημοκρατίας απαιτείτο τόσο για την απόφαση της συγκρότησης της Ειρηνευτικής Δύναμης όσο και για το εκάστοτε μεσολαβητή που ο Γενικός Γραμματέας θα διόριζε (Κόκκινος, 2007, σελ. 63). Το αποτέλεσμα του ψηφίσματος δικαίωσε την πολιτική στάση που κράτησε ο Μακάριος έναντι των Αγγλοαμερικανικών προτάσεων που προηγήθηκαν, κατορθώνοντας να τοποθετήσει την Κυπριακή Δημοκρατία σε μια θέση ανάμεσα στο διεθνές στερέωμα χωρίς να παραγνωρίζεται και να χειραγωγείται από ξένες δυνάμεις (Τζερμίας, 2001, σελ. 559).

Με βάση το ψήφισμα 186 στάλθηκε στην Κύπρο Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ για περίοδο τριών μηνών όπως αυτό είχε προβλεφτεί. Με την πάροδο του χρόνου και μετά από συνεχείς ανανεώσεις η αποστολή της Δύναμης έγινε μακροχρόνια. Ο διοικητής της Ειρηνευτικής αποστολής υπαγόταν στον Γ.Γ. του ΟΗΕ χωρίς καμιά από τις

υπερδυνάμεις να επηρεάζει το σκοπό και το έργο της Δύναμης. Από τις χώρες του NATO στο ειρηνευτικό απόσπασμα συμμετείχαν μόνο ο Καναδάς και η Μεγάλη Βρετανία. Η αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο νησί αντικατέστησε τις Βρετανικές δυνάμεις που αναπτύχθηκαν τέλη του 1963 για να διατηρήσουν ανακωχή και τήρηση της «πράσινης γραμμής» (Λάμπρου, 2004 σελ. 124).

2.9. Η Αμερικανική παρέμβαση και η επιστολή Τζόνσον

Παρά το γεγονός ότι εγκαταστάθηκε στο νησί Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ οι διακοινοτικές συγκρούσεις συνεχίστηκαν σε διάφορες περιοχές του νησιού. Η Άγκυρα μετά από φήμες που διαδίδονταν ότι η Ελλάδα θα έστελνε στρατεύματα για ενίσχυση του νησιού αντέδρασε και μετά από μεγάλες πιέσεις ακροδεξιών στοιχείων ξεκίνησε προετοιμασία για μια ενδεχόμενη στρατιωτική επέμβαση στο νησί. Οι σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας είχαν φτάσει στα άκρα και κάποιες πληροφορίες έθεταν την 5^η Ιουνίου ως την ημερομηνία πραγματοποίησης Τουρκικής εισβολής στο νησί (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 109).

Οι συνεχείς απειλές της Τουρκίας καθώς και η έκρυθμη κατάσταση στην περιοχή οδήγησε στην αντίδραση της Ουάσινγκτον καθώς την περίοδο εκείνη είχε γίνει μια ανατροπή των δυνάμεων στην Μέση Ανατολή με αποτέλεσμα η πλάστιγγα να γέρνει υπέρ των Ρώσων την στιγμή που η νοτιοανατολική πτέρυγα των Νατοϊκών δυνάμεων δοκιμάζονταν ένεκα των σχέσεων Ελλάδας Τουρκίας. Ένας πιθανός πόλεμος ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία τη δεδομένη στιγμή θα είχε καταστροφικές συνέπειες για τα συμφέροντα της Ουάσινγκτον στη Μέση Ανατολή (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 191).

Στις 4 Ιουνίου 1964 Ο Αμερικάνος πρόεδρος Λίντον Τζόνσον έστειλε μια αυστηρή και απαιτητική επιστολή προς τον πρωθυπουργό της Τουρκίας. Στην επιστολή του ο Τζόνσον τόνιζε την κάθετη αντίθεση του σε ένα πιθανό ενδεχόμενο στρατιωτικής επέμβασης στο νησί και επισήμανε ότι μια τέτοια ενέργεια θα παραβίαζε την Συνθήκη Εγγυήσεως και θα έδινε την ευκαιρία εμπλοκής της Σοβιετικής Ένωσης στο ζήτημα (Χριστοδουλίδης, 2009, σελ. 148).

Οι διπλωματικές αποστολές της Ουάσινγκτον σε Ελλάδα και Τουρκία τόνιζαν ότι πλέον η κρίση είχε φτάσει στην κορύφωση της και χρειαζόταν πλέον να παρθούν πιο αποτελεσματικά μέτρα από μέρος των ΗΠΑ για εκτόνωση της κατάστασης.

Χαρακτηριστικό ήταν και το τηλεγράφημα της αμερικάνικης πρεσβείας στην Λευκωσία στις 6 Ιουνίου 1964 προς το State Department το οποίο τόνιζε ότι δεν μπορούσαν να παραμένουν απαθές και να ελπίζουν σε μια διευθέτηση του προβλήματος χωρίς δραστικά μέτρα από μέρους της αμερικάνικης πλευράς. Στα ίδια πλαίσια κινήθηκαν και οι τοποθετήσεις του πρέσβη της Αμερικής στην Αθήνα μετά από συνάντηση με τον Υπουργό Εξωτερικών Σταύρο Κωνστόπουλο στις αρχές του Ιουνίου του 1964 (Παπαπολυβίου, Συρίγος, Χατζηβασιλείου, 2013, σελ. 208). Έτσι η Αμερικάνικη Κυβέρνηση μετά την αποστολή της επιστολής Τζόνσον αποφάσισε να εντατικοποιήσει τις προσπάθειες της για εξεύρεση μιας μόνιμης λύσης στο ζήτημα. Μέσα στα πλαίσια των προσπαθειών τους οι ΗΠΑ έκαναν διαβήματα για να παρακαθίσουν σε συνομιλίες οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας και της Τουρκίας γεγονός το οποίο δεν κατέστη δυνατό να πραγματοποιηθεί στρέφοντας έτσι όλες τις ελπίδες της Ουάσινγκτον στη Γενεύη όπου προτάθηκαν τα σχέδια Άτσεσον (Παπαπολυβίου, Συρίγος, Χατζηβασιλείου, 2013, σελ. 208).

Οι ΗΠΑ χωρίς να το έχουν σχεδιάσει από την επιστολή Τζόνσον και μετά ουσιαστικά ανέλαβαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις προσπάθειες εξεύρεσης μιας κοινής αποδεκτής λύσης παρόλο που μέχρι τότε θεωρούσαν ότι ενεργούσαν υποβοηθητικά την Βρετανία. Οι αμερικανικές πρωτοβουλίες από την αρχή του Φεβρουαρίου του 1964 προκάλεσαν την αντίδραση της Ρωσίας η οποία πλέον διακήρυσσε δημόσια την επίσημη στήριξη της προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο (Παπαπολυβίου, Συρίγος, Χατζηβασιλείου, 2013, σελ. 211). Από Βρετανικής πλευράς μετά την κατάρρευση το Δεκέμβριου του 1963 του καθεστώτος που ίσχυε μέχρι τότε, αποφασίστηκε να μην αναληφθεί πλέον οποιαδήποτε πρωτοβουλία για επίλυση του κυπριακού ζητήματος και να προσπαθήσουν να διεθνοποιήσουν το πρόβλημα μέσω του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Παράλληλα την άνοιξη του 1964 η Βρετανική κυβέρνηση ζήτησε από την ηγεσία του στρατού να ετοιμάσει σχέδιο σχετικά με πιθανή παραχώρηση επιπρόσθετων διευκολύνσεων στην Νατοϊκή Συμμαχία στην περίπτωση εξεύρεσης λύσης που θα ένωνε την Κύπρο με την Ελλάδα (Παπαπολυβίου, Συρίγος, Χατζηβασιλείου, 2013, σελ. 221).

2.10. Τα σχέδια Acheson

Ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Ου Θαντ ακολουθώντας τις πρόνοιες του ψηφίσματος 186 της 4^{ης} Μαρτίου 1964 διόρισε τον Φιλανδό διπλωμάτη Σκάρι

Τουαμιόγια ως μεσολαβητή για τη διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος. Ο Τουαμιόγια μετά την ανάληψη των καθηκόντων του εγκαταστάθηκε στην Γενεύη (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 211). Η Ουάσινγκτον στην προσπάθεια της να διευθετήσει το κυπριακό πρόβλημα χωρίς την εμπλοκή των Ηνωμένων Εθνών επιδίωξε την ίδια περίοδο να φέρει σε απευθείας διαπραγματεύσεις την Ελλάδα και την Τουρκία παραμερίζοντας παράλληλα τον Μακάριο. Έτσι το κυπριακό θα παρέμενε στα πλαίσια της Νατοϊκής Συμμαχίας χωρίς την οποιαδήποτε εμπλοκή τρίτων χωρών (Λάμπρου, 2004, σελ. 147). Για τον σκοπό αυτό ο Αμερικανός πρόεδρος Τζόνσον προσκάλεσε τον Γεώργιο Παπανδρέου και τον Ισμέτ Ινονού στην Ουάσινγκτον ελπίζοντας ότι θα είχαν κοινή συνάντηση. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός αποδέχτηκε να επισκεφτεί την Ουάσινγκτον αλλά δεν δέχτηκε να συναντηθεί με τον Τούρκο πρωθυπουργό παρά τις μεγάλες πιέσεις που του ασκήθηκαν από τον Αμερικανό πρόεδρο. Ο λόγος της άρνησης του Έλληνα πρωθυπουργού ήταν ότι δεν ήθελε να παραγνωρισθεί ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών και παράλληλα να διαφανεί ότι το κυπριακό ζήτημα ήταν ένα καθαρά Ελληνοτουρκικό πρόβλημα (Λάμπρου, 2004, σελ. 147).

Ακολούθως μετά την αποτυχή προσπάθεια του Αμερικανού Προέδρου για ένα Ελληνοτουρκικό διακανονισμό και με την πρόθεση να εμπλακεί η Ουάσινγκτον στις προσπάθειες που κατέβαλε ο Τουαμιόγια για εξεύρεση λύσης ο πρόεδρος Τζόνσον όρισε τον Ντην Άτσεσον ως μεσολαβητή για το κυπριακό. Ο Ντην Άτσεσον διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών και θεωρείτο παλαίμαχος διπλωμάτης, έντονος αντικομμουνιστής και ένθερμος υποστηρικτής της σκληρής πολιτικής που ακολουθούσε το ΝΑΤΟ. Για να μην θεωρηθεί από πλευράς Ηνωμένων Εθνών ότι γινόταν προσπάθεια από την Ουάσινγκτον να παρακαμπτεί ο ρόλος του Τουαμιόγια και του Συμβούλου Ασφαλείας ο Αμερικανός πρόεδρος τόνισε ότι στέλνει τον Άτσεσον ως ένα έμπειρο διαπραγματευτή για να «βοηθήσει» στο έργο του Σακάρι Τουαμιόγια (Περικλέους, 1986, σελ. 126). Έτσι στις 5 Ιουλίου 1964 ο απεσταλμένος της Ουάσινγκτον Ντην Άτσεσον εγκαταστάθηκε στην Γενεύη όπου βρισκόταν ο Τουαμιόγια πλαισιωμένος από τον Έλληνα εκπρόσωπο Δημήτρη Νικολαρεϊζή και τον Τούρκο Νιχάτ Ερίμ. Την ίδια περίοδο το Φόρεϊν Όφφισ έστειλε τον δικό του παρατηρητή στη Γενεύη για να ελέγχει κατά πόσο επηρεάζονται σε οποιοδήποτε βαθμό τα Βρετανικά συμφέροντα στο νησί. Έτσι η Γενεύη κατέστη ένα κέντρο αυθαίρετων αποφάσεων και πρωτοβουλιών όπου για ακόμα μια φορά απουσίαζαν χαρακτηριστικά οι εκπρόσωποι της Λευκωσίας (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 211).

Με την άφιξη του στην Γενεύη ο Άτσεσον κατέστη ο πραγματικός διαχειριστής των συνομιλιών και ο ουσιαστικός παράγοντας των σχεδίων που προτείνονταν, ο απεσταλμένος του ΟΗΕ Τουαμιόγια ακολούθησε τα βήματα και τις γραμμές του Αμερικανού μεσολαβητή χωρίς να μπορεί να έχει ενεργό ρόλο στις διαπραγματεύσεις (Τζερμίας, 2001, σελ. 590). Στις συναντήσεις που είχε ο Άτσεσον με τον εκπρόσωπο της τουρκικής πλευράς Νιχάτ Ερίμ τονίστηκε ότι η Άγκυρα επιθυμούσε πιστή εφαρμογή των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου και σε περίπτωση πιθανής αναθεώρησης θα έπρεπε να υπάρξει σύμφωνη γνώμη από όλες τις πλευρές. Ο Ερίμ υποστήριξε ότι αν οι συμφωνίες δεν είχαν το επιθυμητό τέλος το νησί θα έπρεπε να διχοτομηθεί και να επιτευχθεί διπλή ένωση. Ο έλληνας αντιπρόσωπος έθεσε αρχικά θέμα αδέσμευτης ανεξαρτησίας με εγγυήσεις που θα παρέχονταν στην τουρκική πλευρά, αλλά μετά από οδηγίες της Αθήνας έφτασε να υποχωρήσει μέχρι το σημείο να διαπραγματεύεται την παραχώρηση στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία (Κρανιδιώτης, 2008, σελ. 213).

Ο Άτσεσον κατά τη διάρκεια των επαφών του με τις δύο πλευρές και καθοδηγούμενος από την Ουάσινγκτον κατέληξε στα εξής συμπεράσματα. Έπρεπε να αποφευχθεί μια λύση η οποία θα βασιζόταν στην συνεργασία των δύο κοινοτήτων. Ένωση και η διπλή ένωση φάνταζαν ως οι μόνες δυνατές επιλογές, παρά του γεγονότος ότι η ένωση λόγω δημογραφικών στοιχείων στο νησί εμφανιζόταν ως η καλύτερη λύση. Επίσης η Ουάσινγκτον έθετε την συνεργασία της με την Άγκυρα πιο ψηλά από αυτή της Αθήνας γεγονός που πίεζε τον Άτσεσον για παραχωρήσεις προς την Τουρκία. Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις παραμέτρους ο Αμερικανός διαμεσολαβητής διαμόρφωσε πιθανές εναλλακτικές λύσεις για διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος (Περικλέους, 2010, σελ. 453).

Το πρώτο σχέδιο Άτσεσον προνοούσε τα εξής σημεία. Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και παραχώρηση στην Τουρκία ολόκληρης της χερσονήσου της Καρπασίας ως κυρίαρχη στρατιωτική βάση. Στην Τουρκία θα παραχωρείτο από την Ελλάδα και το μικρό νησί Καστελλόριζο. Θα γινόταν εδαφικός διαχωρισμός της στρατιωτικής βάσης της Τουρκίας που θα την χώριζε από την υπόλοιπη δημοκρατία αρχίζοντας από το χωριό Ακανθού και καταλήγοντας στο χωριό Τρίκωμο. Η συνολική έκταση της περιοχής αυτής θα έφτανε τα 400 τετραγωνικά μίλια καλύπτοντας το 5% της έκτασης του κυπριακού εδάφους. Πέραν των εδαφικών διακανονισμών το σχέδιο προνοούσε

την δημιουργία δύο ή τριών καντονιών όπου οι Τουρκοκύπριοι μετά την μετακίνηση πληθυσμών θα αποτελούσαν την πλειοψηφία. Στις περιοχές αυτές θα παραχωρείτο μεγάλη αυτονομία στους Τουρκοκύπριους. Οι έπαρχοι και το μεγαλύτερο ποσοστό της αστυνομικής δύναμης καθώς και των δικαστηρίων θα ήταν μέλη της Τουρκικής κοινότητας. Η κυβέρνηση της Δημοκρατίας μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις θα είχε εξουσίες στις περιοχές αυτές (Περικλέους, 1986, σελ. 127). Στο σχέδιο προνοείτο επίσης η δημιουργία μιας κεντρικής τουρκοκυπριακής διοίκησης που θα έδρευε στην Λευκωσία με σκοπό τον έλεγχο των δικαιωμάτων και της ευημερίας των Τουρκοκυπρίων που θα έμεναν έξω από τα καντόνια. Τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων διασφαλιζόνταν με βάση τη Συνθήκη της Λωζάνης καθώς και με ειδικές τροποποιήσεις που έγιναν υπό τις περιστάσεις που επικρατούσαν στην Κύπρο. Τα Ηνωμένα Έθνη μέσω της δημιουργίας μιας ειδικής επιτροπής θα επιτηρούσαν την σωστή εφαρμογή των δικαιωμάτων της τουρκικής πλευράς (Περικλέους, 1986, σελ. 127).

Η Τουρκία δέχτηκε τις πρόνοιες που αναφέρονταν στο πρώτο σχέδιο Άτσεσον ως μια καλή βάση για διαπραγμάτευση. Η Άγκυρα έβλεπε στο σχέδιο αυτό την δημιουργία μιας στρατιωτικής βάσης την οποία επιδίωκε και θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει και ως καταφύγιο για τους Τουρκοκύπριους σε περιπτώσεις σύγκρουσης μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Το ποσοστό του συνολικού εδάφους που θα βρισκόταν υπό τον έλεγχο των τούρκων ανερχόταν τελικώς στο 25% γεγονός που ικανοποιούσε πλήρως την τουρκική πλευρά (Τζερμίας, 2001, σελ. 594).

Η Αθήνα απέρριψε αμέσως το σχέδιο κρίνοντας το ως απαράδεκτο χωρίς ο Γεώργιος Παπανδρέου να αισθανθεί ότι είχε την υποχρέωση να το συζητήσει πρώτα με τον πρόεδρο Μακάριο. Η Αθήνα στη συνέχεια πρότεινε δια του αντιπροσώπου της να δοθεί το Καστελλόριζο στην Τουρκία και να γίνει πρόταση στην Βρετανία όπως επιτραπεί η εγκατάσταση στρατιωτικών δυνάμεων της Τουρκίας σε μια εκ των δυο κυρίαρχων βρετανικών βάσεων στο νησί. Σε μια τέτοια εξέλιξη συμφωνούσε και ο στρατηγός Γρίβας ο οποίος πρότεινε την ουσιαστική μετατροπή μιας εκ των δυο βρετανικών βάσεων σε βάση του NATO όπου θα μπορούσαν να βρίσκονται ελληνικά και τουρκικά στρατεύματα ταυτόχρονα (Λάμπρου, 2004, σελ. 150). Στην συνέχεια και ενώ ασκούσαν πιέσεις στην Αθήνα για να δεχθεί το σχέδιο λύσης η Ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε να παραχωρηθεί στην Τουρκία στρατιωτική βάση στην περιοχή Κάβο Γκρέκο

σε συνολική έκταση 40 τετραγωνικών μιλίων. Όλες αυτές οι αντιπροτάσεις που ακολούθησαν το αρχικό σχέδιο που πρότεινε ο Άτσεσον έβρισκαν την Άγκυρα κάθετα αρνητική (Λάμπρου, 2004, σελ. 151).

Στην προσπάθεια του Άτσεσον να γίνει το σχέδιο του πιο προσιτό στις ελληνικές θέσεις συνέταξε το δεύτερο σχέδιο. Στην δεύτερη προσπάθεια του ο Άτσεσον πρότεινε την παραχώρηση της Καρπασίας ως στρατιωτική βάση της Τουρκίας με ενοίκιο για περίοδο 50 χρόνων. Με την νέα πρόταση περιοριζόταν ελάχιστα η αρχική έκταση που θα παραχωρείτο στην Τουρκία αλλά παραμεριζόταν η μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή αυτή. Παρά το γεγονός αυτό 12 αμιγώς ελληνικά χωριά, 14 χιλιάδες Ελληνοκύπριοι και ένα από τα μεγαλύτερα Μοναστήρια του κυπριακού ελληνισμού θα ήταν μέρος της τουρκικής στρατιωτικής βάσης (Λάμπρου, 2004, σελ. 151). Όσον αφορά την τουρκοκυπριακή πλευρά το νέο σχέδιο προνοούσε ότι για τους τουρκοκύπριους που θα διέμεναν εκτός της βάσης θα παραχωρούνταν δύο επαρχίες για μόνιμη διοίκηση από τούρκους έπαρχους. Στις επαρχίες αυτές οι τουρκοκύπριοι θα αποτελούσαν το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού καθώς επίσης και το μεγαλύτερο κομμάτι των δημοσίων υπαλλήλων, αστυνομικών και δικαστών. Στη νέα σύνθεση της κυβέρνησης θα λάμβανε μέρος ένας ανώτερος τουρκοκύπριος αξιωματούχος ο οποίος θα βρισκόταν υπό τον έλεγχο του έλληνα διοικητή. Ο αξιωματούχος αυτός θα μεριμνούσε για τα δικαιώματα των τουρκοκυπρίων, θα διερευνούσε οποιαδήποτε προβλήματα αντιμετώπιζαν και θα μπορούσε να προσφεύγει σε ελληνικά δικαστήρια για να αντιμετωπίσει τυχόν άλυτες διαφορές (Περικλέους, 1986, σελ. 132). Τέλος ένας Επίτροπος των Ηνωμένων Εθνών θα εργαζόταν για την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάνης και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Λάμπρου, 2004, σελ. 152).

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος απέρριψε αμέσως το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον όπως και το πρώτο έχοντας σύμμαχο σε αυτή την απόφαση του τον στρατηγό Γρίβα ο οποίος με σκοπό να διευκολύνει μια λύση που θα περιελάμβανε ένωση με την Ελλάδα δεχόταν την εγκατάσταση μικρού αριθμού στρατευμάτων της Τουρκίας σε μια εκ των δυο Βρετανικών Βάσεων. Η πολιτική ηγεσία και οι ελληνοκύπριοι κάτοικοι του νησιού αντέδρασαν έντονα κατά των δυο Σχεδίων Άτσεσον θεωρώντας τα προσβλητικά (Λάμπρου, 2004, σελ. 152). Ο Γεώργιος Παπανδρέου και η πολιτική ηγεσία της Ελλάδας πλην των κομμάτων της αριστεράς, αντίκρισαν με θετικό μάτι το 2^ο Σχέδιο Άτσεσον. Ο

Παπανδρέου έχοντας βάλει ως ένα από τους στόχους της διακυβέρνησης του την ένωση θεωρούσε την όλη εξέλιξη ως μια πραγματική ευκαιρία για υλοποίηση του εθνικού ονείρου όπου ο ίδιος διαλαλούσε. Παρόλα αυτά ο Μακάριος κατάφερε να αλλάξει γνώμη στον Έλληνα Πρωθυπουργό κατά τις συναντήσεις που διεξάχθηκαν στην Αθήνα στις 27 έως 30 Αυγούστου του 1964. Η γνώμη του Μακάριου που την ασπαζόταν ολόκληρος ο πολιτικός κόσμος της Κύπρου ήταν ότι εάν παραχωρείτο στην Τουρκία στρατιωτική βάση στο νησί έστω και με ενοίκιο ο κυπριακός ελληνισμός θα βρισκόταν σε συνεχή κίνδυνο. Ο Μακάριος πίστευε ότι με την πρώτη ευκαιρία ενός θερμού περιστατικού η Τουρκία θα χρησιμοποιούσε τα στρατεύματα που θα είχε στο νησί για να διχοτομήσει ή να καταλάβει ολόκληρη την νήσο (Λάμπρου, 2004, σελ. 153). Οι θέσεις του Μακάριου δημιούργησαν αμφιβολίες στον Παπανδρέου κατά πόσο το σχέδιο Άτσεσον ήταν εφικτή λύση, με αποτέλεσμα να το απορρίψει οριστικά (Λάμπρου, 2004, σελ. 152).

Η Άγκυρα απέρριψε εξ' αρχής το 2^ο Σχέδιο Άτσεσον διότι δεν συμφωνούσε με την εκμίσθωση θέτοντας ως όρο την πλήρη κυριαρχία της βάσης που θα της δινόταν στο νησί. Κατά την διάρκεια των συζητήσεων της τουρκικής πλευράς με τον Άτσεσον, ο Αμερικανός διαμεσολαβητής διαπίστωσε τις προθέσεις της Άγκυρας για μια στρατιωτική επιχείρηση στο νησί με σκοπό την επιβολή των τουρκικών θέσεων. Σχετικά με τις προθέσεις αυτές ο Άτσεσον δήλωνε ότι οι Τούρκοι έχουν δικαίωμα να το πράξουν μέχρι να πάρουν ένα κομμάτι γης (Χριστοδούλου, 1996, σελ. 83). Την περίοδο εκείνη ο αντιπρόσωπος της Τουρκίας στη Γενεύη Ερίμ κατάγραψε στο ημερολόγιο του ότι ήταν σίγουρος εάν δεν παρουσιάζονταν κάποια γεγονότα στην πράξη οι Έλληνες δεν θα αντιμετώπιζαν ουσιαστικά τις προτάσεις Άτσεσον. Ο Ερίμ κατέγραφε ότι ένα πιθανό θερμό επεισόδιο στο νησί θα έκανε τους Έλληνες πιο ρεαλιστές. Το επεισόδιο αυτό δεν άργησε να πραγματοποιηθεί. Τον Αύγουστο του 1964 πραγματοποιήθηκαν οι μάχες στην περιοχή των Κοκκίνων και οι βομβαρδισμοί στην Τηλλυρία. Ο Γλαύκος Κληρίδης ο οποίος ήταν πρόεδρος της Βουλής δήλωνε ότι ο σκοπός των βομβαρδισμών ήταν να πιεστεί ο Μακάριος και να δεχθεί το Σχέδιο Άτσεσον γεγονός που θα θεωρείτο εθνική προδοσία. Από ελληνικής πλευράς ο Παπανδρέου θεωρούσε ένοχους της όλης κατάστασης τον Μακάριο και το Γρίβα πιστεύοντας ότι έτσι προσπαθούσαν να ματαιώσουν το Σχέδιο Άτσεσον (Χριστοδούλου, 1996, σελ. 84).

Λίγες μέρες μετά τις επιθέσεις ο Υπουργός Εξωτερικών Σπύρος Κυπριανού ενημέρωσε την αμερικανική πρεσβεία στη Λευκωσία ότι λόγω της προβλεπόμενης στρατιωτικής επέμβασης της Τουρκίας στο νησί η Κυπριακή Κυβέρνηση κάλεσε τη Σοβιετική Ένωση να βοηθήσει να αποτραπεί ένα τέτοιο γεγονός. Η Ουάσινγκτον αντέδρασε άμεσα ενώπιον ενός ενδεχόμενου εμπλοκής της Μόσχας και έστειλε τελεσίγραφο προς την Άγκυρα για αποτροπή της εισβολής. Η κίνηση της κυπριακής κυβέρνησης προς την Σοβιετική Ένωση ήρθε και επιδείνωσε τις ήδη τεταμένες σχέσεις Ουάσινγκτον Λευκωσίας (Κόκκινος, 2007, σελ. 65).

Όταν τα σχέδια Άτσεσον είχαν οριστικά ναυαγήσει ο Ντίν Άτσεσον είχε αποχαιρετιστήριες συναντήσεις με τους αντιπροσώπους των δύο πλευρών στην Γενεύη. Στην συνάντηση με τους Έλληνες αντιπροσώπους Σωσσίδη και Νικολαρείζη, ο Άτσεσον ζήτησε όπως διαβιβάσουν στον Έλληνα πρωθυπουργό ότι εκείνο που θα ήταν σωστό να πράξει από εδώ και πέρα ήταν να αποδυναμώσει εντελώς τον Πρόεδρο Μακάριο πολιτικά και στρατιωτικά. Ακολούθως να αναλαμβάνοταν πλήρες ο έλεγχος του νησιού και με ταυτόχρονη πολιτική εξόντωση του Μακαρίου θα ανακηρυσσόταν η Ένωση (Περικλέους, 1986, σελ. 132). Στην ανάλογη συνάντηση του Άτσεσον με τους Νιχάμ Ερίμ και τον στρατηγό Σουνάλπ αντιπροσώπους της τουρκικής πλευράς ο αμερικάνος διαμεσολαβητής τους συμβούλεψε χωρίς περιστροφές να καταλάβουν με στρατιωτική επέμβαση την περιοχή που του είχε δοθεί στο σχέδιο. Ο Άτσεσον συνεχίζοντας την παρότρυνση του προς τους τούρκους αντιπροσώπους τους ανέφερε ότι όταν είναι έτοιμοι να καταλάβουν την περιοχή δεν πρόκειται να βρουν αντιμέτωπο τον Έκτο Αμερικανικό Στόλο παρά μόνο αν χρειαστεί θα τους καλύψει προστατεύοντας τους (Περικλέους, 1986, σελ. 132).

Αργότερα στις 27 Οκτωβρίου 1966 κατά τη διάρκεια ενός σεμιναρίου σε πανεπιστήμιο στην Βόρεια Καρολίνα ο Άτσεσον δήλωσε ότι η λύση της διχοτόμησης ήταν η πιο εφικτή για το κυπριακό πρόβλημα και συνεχίζοντας ανέφερε χαρακτηριστικά ότι αν είχε την διοίκηση του Έκτου Στόλου θα διευθετούσε το πρόβλημα στο νησί μέσα σε μια μέρα. Στη συνέχεια πήρε τον λόγο ο Μπώλλ ο οποίος ανέφερε ότι προτού μεταβεί ο Άτσεσον στη Γενεύη συναντήθηκαν και προσδιόρισαν όλες τις πιθανές λύσεις για αντιμετώπιση του προβλήματος. Οι λύσεις αυτές περιελάμβαναν διαχωρισμό του νησιού με ταυτόχρονη μετακίνηση πληθυσμών, ομοσπονδιακή ή συνομοσπονδιακή λύση και τελευταία επιλογή την «διπλή ένωση» διαχωρίζοντας το νησί σε δύο μέρη όπου η κάθε

κοινότητα θα υπαγόταν στην αντίστοιχη μητροπολιτική χώρα (Λάμπρου, 2004, σελ. 158).

2.11. Η Έκθεση Γκάλο Πλάζα

Μετά το αδιέξοδο αποτέλεσμα των δύο προσπαθειών του Αμερικάνου διαμεσολαβητή Ντίν Άτσεσον ήρθε ο διορισμός του νέου διαμεσολαβητή του ΟΗΕ για το κυπριακό Γκάλο Πλάζα. Ο Γενικός Γραμματέας αντικατέστησε με τον πρόεδρο του Ισημερινού τον προσφάτως αποβιώσαντα Σακάρι Τουομιόγια. Με την ανάληψη των καθηκόντων του ο Πλάζα ανέλαβε αμέσως δράση και επισκέφθηκε την Ελλάδα, Τουρκία, Κύπρο και Μεγάλη Βρετανία με σκοπό να δημιουργήσει μια γνώμη για τις θέσεις και απόψεις όλων των εμπλεκόμενων γύρω από το κυπριακό ζήτημα (Χριστοδουλίδης, 2009, σελ. 151).

Ακολούθως ο Πλάζα παρουσίασε στις 26 Μαρτίου 1965 μια μακροσκελή έκθεση προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ στην οποία παράθετε τις θέσεις όλων των εμπλεκόμενων μερών, καθώς και τους λόγους που ο ίδιος πίστευε ότι οδήγησαν σε αδιέξοδο τις όποιες προηγούμενες προσπάθειες λύσης (Χριστοδουλίδης, 2009, σελ. 151). Στην έκθεση του ο Πλάζα συμεριζόταν τους ενδιασμούς, τους φόβους και τις θέσεις της ελληνικής πλευράς καταλήγοντας στις εξής διαπιστώσεις. Η λύση θα έπρεπε να είναι προϊόν διαπραγματεύσεων μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Η ένωση, η διχοτόμηση και η ομοσπονδία θα έπρεπε να αποκλειστούν από τα σχέδια λύσης. Αναγνώρισε επίσης ότι οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου δημιουργούσαν αρκετά προβλήματα και ότι αποτελούσαν την πηγή της κρίσης που παρουσιαζόταν εκείνη την περίοδο. Ο Πλάζα υποστήριζε επιπρόσθετα ότι τα υπερβολικά προνόμια που παραχωρήθηκαν στους Τουρκοκύπριους με σκοπό να τους προστατέψουν αποτελούσαν συνταγματική παραδοξότητα έναντι της πλειοψηφίας του νησιού (Κόκκινος, 2007, σελ. 69). Στο σημείο αυτό ο διαμεσολαβητής υποστήριζε ότι έπρεπε να ακυρωθούν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου καθώς και οι συνθήκες Συμμαχίας και Εγγυήσεως. Στη θέση τους θα δημιουργείτο μια νέα συμφωνία η οποία θα εξασφάλιζε όλα τα δικαιώματα και ελευθερίες των δυο κοινοτήτων και παράλληλα θα εγγυόταν την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα και την ενότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας (Κόκκινος, 2007, σελ. 69).

Η ελληνική κυβέρνηση αποδέχτηκε την Έκθεση Πλάζα με κάποιους ενδιασμούς οι οποίοι εστιάστηκαν στο γεγονός ότι ο Πλάζα ζητούσε από την ελληνοκυπριακή

κοινότητα να δεσμευτεί ότι δεν θα επιδίωκε την ένωση. Ο Μακάριος είδε πολύ θετικά την όλη προσπάθεια και κάλεσε τον Πλάζα όπως ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τις δυο κοινότητες (Λάμπρου, 2009, σελ. 206). Η Άγκυρα αντέδρασε έντονα στην έκθεση Πλάζα κυρίως λόγω του ότι ανατρεπόταν η επεκτατική πολιτική που είχε μέχρι τότε η Τουρκία στο νησί. Την αρχική αντίδραση της Άγκυρας ακολούθησε μια επιστολή προς το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ στην οποία ανέφερε ότι κατά την διάρκεια των συναντήσεων που έγιναν προηγουμένως με τον Πλάζα συμφωνήθηκε ότι ο ίδιος δεν θα πρότεινε στην έκθεση του οποιαδήποτε εισήγηση επί της ουσίας του πράγματος παρά μόνο θα περιοριζόταν στην διαδικασία διαμεσολάβησης. Τέλος η Άγκυρα χαρακτήρισε τον Πλάζα ως ανεπιθύμητο πρόσωπο για συνεργασία (Τζερμίας, 2001, σελ. 604).

2.12. Το Μνημόνιο των Παρισίων

Η αμερικανική διπλωματία παρά την αποτυχία των σχεδίων Άτσεσον δεν άλλαξε τον τρόπο πλεύσης της έχοντας ως στόχο την διχοτόμηση του νησιού υπό την μορφή της διπλής ένωσης. Έτσι η Ουάσινγκτον έστρεψε όλη της την επιρροή προς την ελληνική κυβέρνηση για να αποδεχτεί την άμεση έναρξη ενός ελληνοτουρκικού διαλόγου ενώ ταυτόχρονα προσπαθούσε να ναρκοθετήσει τις ενέργειες του Γκάλο Πλάζα μεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών (Περικλέους, 1986, σελ. 136). Η πολιτική της Ουάσινγκτον έβρισκε απόλυτα ικανοποιημένη την Άγκυρα η οποία επισήμανε ότι θα βρισκόταν σε μια πολύ καλύτερη θέση από εκείνη της Αθήνας σε ένα διάλογο που θα διεξαγόταν υπό την αιγίδα των ΗΠΑ και την ομπρέλα του NATO (Περικλέους, 1986, σελ. 137). Στην αντίπερα όχθη η Λευκωσία μετά το γεγονός του ναυαγίου της μεσολάβησης Πλάζα αντιλήφθηκε ότι οποιαδήποτε νέα πρωτοβουλία σε σχέση με το κυπριακό θα είχε την βάση της στα σχέδια Άτσεσον. Η διαδικασία αυτή ήταν άκρως αντίθετη με την λογική Πλάζα αλλά ευνοούσε την Αθήνα και την Άγκυρα. Η Ουάσινγκτον επίσης επικροτούσε την νέα τάξη πραγμάτων καθώς έβλεπε τον ρόλο των Ηνωμένων Εθνών να παραγνωρίζεται και την ευκαιρία τρίτων χωρών να εμπλακούν στο ζήτημα να απομακρύνεται (Χριστοδουλίδης, 2009, σελ. 153).

Μετά το βασιλικό πραξικόπημα στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 1965 η κυβέρνηση των αποστατών συνεργεί και σε σύντομο χρονικό διάστημα αρχίζει διάλογο με την Τουρκία για το κυπριακό ζήτημα. Ο διάλογος αυτός διεξάγεται υπό την σκεπή του NATO και ελέγχεται από το Πεντάγωνο και το Στέιτ Ντηπάρτμεντ. Σαν εξέλιξη του διαλόγου αυτού ήταν το Μνημόνιο των Παρισίων. Το μνημόνιο αυτό υπογράφηκε από τους

Υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας και της Τουρκίας Ιωάννη Τούμπα και Ιχσάν Σάπρι Τσιαγκλαγιάγκιλ στις 17 Δεκεμβρίου 1966 στο Παρίσι (Περικλέους, 1986, σελ. 138). Οι δύο Υπουργοί αποφάσισαν να αναζητήσουν λύση στο πρόβλημα μέσα σε ένα πλαίσιο ανάπτυξης σχέσεων των δύο χωρών. Η τουρκική θέση ήταν να διατηρηθεί ένα καθεστώς συγκυριαρχίας στο νησί μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Ο Έλληνας Υπουργός επανέλαβε ότι πάγια θέση της Ελλάδας ήταν η ένωση με την Κύπρο. Στη συνέχεια οι δύο Υπουργοί συμφώνησαν ότι σε περίπτωση λύσης η βάση Δεκέλειας θα χρησιμοποιείτο και από τα στρατεύματα της Ελλάδας και της Τουρκίας. Τέλος οι δύο εκπρόσωποι συμφώνησαν μεταξύ άλλων να εισηγηθούν στις ηγεσίες των δύο κυβερνήσεων να συναντηθούν μεταξύ τους σε μεταγενέστερη ημερομηνία. Παρά του γεγονότος της σύγκλησης απόψεων σε ορισμένα θέματα η όλη προσπάθεια τερματίστηκε μετά από την κάθετα αντίθετη στάση του Μακάριου. Η θέση του Μακάριου παρουσιάστηκε ως η δεύτερη χαμένη ευκαιρία επίλυσης του ζητήματος μετά την προσπάθεια Άτσεσον (Περικλέους, 1986, σελ. 138).

Σε συνάντηση που είχε στην Αθήνα ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος με τον Αμερικάνο πρέσβη του ανέφερε ότι ένας από τους στόχους της νέας κυβέρνησης είναι η ανάπτυξη αρμονικών σχέσεων με την Άγκυρα και μέσα από στενό διάλογο των δυο χωρών να επιτευχθεί λύση στο κυπριακό ζήτημα. Η λύση αυτή όπως τόνισε θα προνοούσε ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με ειδικούς μηχανισμούς προστασίας και ασφάλειας για τους τουρκοκυπρίους (Αλεξανδράκης, Θεοδωρόπουλος, Λαγάκος, 1987, σελ. 51). Η πολιτική της κυβέρνησης των Συνταγματαρχών στο κυπριακό συνεχίστηκε με δηλώσεις οι οποίες ανέφεραν ότι θα μπορούσε σε μια διευθέτηση του ζητήματος να παραχωρηθεί μια στρατιωτική βάση στην Τουρκία παρά του γεγονότος ότι ο Μακάριος ήταν κάθετα αντίθετος σε ένα τέτοιο γεγονός. Οι βεβιασμένες ενέργειες της Αθήνας για μια γρήγορη εξεύρεση λύσης την οδήγησαν στην συνάντηση του Έβρου τον Σεπτέμβριο του 1967 όπου η ελληνική πλευρά βρέθηκε απροετοίμαστη μπροστά σε ένα τέτοιο γεγονός, με αποτέλεσμα η προσπάθεια να καταλήξει σε αδιέξοδο (Αλεξανδράκης, Θεοδωρόπουλος, Λαγάκος, 1987, σε. 52).

Ο Νοέμβριος του 1967 ήταν ένα θερμός και καθοριστικός μήνας για την μετέπειτα πορεία του κυπριακού ζητήματος. Τα επεισόδια στην Κοφίνου μεταξύ των δύο κοινοτήτων είχαν ως αποτέλεσμα η τουρκική πλευρά να έχει μεγάλες απώλειες. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκε η Άγκυρα και αντέδρασε αμέσως. Η Τουρκία κατάγγειλε

τα επεισόδια στις ηγεσίες των ΗΠΑ, της Σοβιετικής Ένωσης και της Βρετανίας απειλώντας ταυτόχρονα ότι θα επέμβαινε μονομερώς για να προστατέψει τα δικαιώματα των τουρκοκυπρίων (Κρανιδιώτης, 1986, σελ. 55). Η όλη κατάσταση δημιούργησε μεγάλες ανησυχίες στην Ουάσινγκτον η οποία πίστευε ότι ένα επεισόδιο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στην εύθραυστη περιοχή της ανατολικής μεσογείου θα επηρέαζε τα νατοϊκά συμφέροντα στην περιοχή (Χριστοδούλου, 1996, σελ. 101). Υπό τον φόβο της εισβολής της Τουρκίας και δημιουργίας μιας γενικής έντασης στο νησί οι ΗΠΑ αντέδρασαν έντονα και με διαβήματα προς την Άγκυρα κατάφεραν να αποτρέψουν περαιτέρω κορύφωση της κρίσης (Κρανιδιώτης, 1983, σελ. 55).

Τα αποτελέσματα των επεισοδίων στην περιοχή της Κοφίνου και οι διαταραγμένες σχέσεις της κυβέρνησης των συνταγματαρχών με τον Μακάριο οδήγησαν τον Κύπριο ηγέτη να προβεί στην ιστορική δήλωση του «Αν και η ένωση είναι στόχος ευκαίος, δεν είναι πια εφικτός» (Χριστοδουλίδης, 2009, σελ. 154). Με την αναφορά του αυτή ο Μακάριος ήθελε να τονίσει ότι μια λύση που θα προνοούσε ένωση με την Ελλάδα δεν ήταν πλέον εφικτή και γι' αυτό έπρεπε να εργαστούν για την ανεξαρτησία του νησιού. Η δήλωση του Μακάριου ήρθε να μεγαλώσει το χάσμα μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας. Η δικτατορική κυβέρνηση της Ελλάδας που υποστηριζόταν από την Ουάσινγκτον και το NATO είχε μέσα στους στόχους της, την ένωση με την Κύπρο (Κρανιδιώτης, 1983, σελ. 54).

2.13. Η συμφωνία της Λισσαβόνας

Μετά την αποτυχία των συνομιλιών του Έβρου, η Ουάσινγκτον αντιλήφθηκε ότι μια λύση μέσω ένωσης δεν ήταν κάτι που μπορούσε εύκολα πλέον να πραγματοποιηθεί και έτσι έστρεψαν την πολιτική τους προς μια λύση συγκυριαρχίας. Τη λύση με αυτή την προοπτική κατάφερε η αμερικανική κυβέρνηση να την περάσει στην δικτατορική κυβέρνηση της Αθήνας ενώ παράλληλα εξασφάλισαν και την αποδοχή της Άγκυρας για ένα σχέδιο μέσω διαμοιρασμού του νησιού (Περικλέους, 1986, σελ. 143).

Η συμφωνία πάνω σε αυτό το σκεπτικό συναποφασίστηκε στην Λισσαβόνα εν μέσω της εκεί συνάντησης των Υπουργών Εξωτερικών του NATO. Οι Υπουργοί Εξωτερικών της Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένων Πολιτειών κατέληξαν σε μια συμφωνία που ακόμα και σήμερα οι ακριβείς όροι δεν έχουν γίνει γνωστοί. Παρόλα αυτά πληροφορίες δείχνουν ότι οι βασικοί στόχοι της συμφωνίας ήταν να μην αφήσουν τις διακοινοτικές

συνομιλίες να καταλήξουν σε μια λύση ανεξάρτητης και αδέσμευτης Κυπριακής Δημοκρατίας, να γίνει προσπάθεια λύσης που να περιείχε διχοτόμηση ή διπλή ένωση και τέλος αφηνόταν στην Ελλάδα η ευθύνη μετακίνησης του Μακάριου αν προσπαθούσε να αποτελέσει εμπόδιο στην όλη διαδικασία (Περικλέους, 1996, σελ. 143).

Στην περίοδο που ακολούθησε ο Μακάριος έδειχνε να μην υπακούει στις εντολές της Αθήνας με αποτέλεσμα να στηθεί σιγά-σιγά ο μηχανισμός από την χούντα και την Ουάσινγκτον για ανατροπή του Μακαρίου. Το πρώτο μέρος της καταστροφής του νησιού ήρθε με το πραξικόπημα που ήταν αποτέλεσμα συνομοσίας Αθήνας-Ουάσινγκτον και το δεύτερο με την τουρκική εισβολή που δεν σταμάτησε αυτή την φορά ο αμερικανικός παράγοντας (Περικλέους, 1986, σελ. 144).

3. Συμπεράσματα

Ο ρόλος της δύσης και συγκεκριμένα των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας ήταν πολύ σημαντικός για την περίοδο την οποία εξετάσαμε. Σε όλες τις φάσεις των ιστορικών γεγονότων του Κυπριακού ζητήματος της περιόδου 1960-1974 εντοπίζεται η ενεργός συμμετοχή της Ουάσινγκτον και του Λονδίνου σε μια προσπάθεια εξυπηρέτησης των δικών τους στόχων και συμφερόντων. Προτού υπογραφούν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου η Ουάσινγκτον πίεζε το Λονδίνο να προχωρήσουν σε μια διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος. Οι λόγοι που δημιούργησαν ανησυχία στις ΗΠΑ ήταν στρατηγικοί και γεωπολιτικοί. Οι τεταμένες σχέσεις ανάμεσα σε τρεις χώρες της Νατοϊκής συμμαχίας κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου μπορούσαν να δημιουργήσουν αρκετά προβλήματα στη συμμαχία σε μια πολύ ευαίσθητη περιοχή της Μεσογείου.

Η προσπάθεια της Λευκωσίας για διεθνοποίηση του προβλήματος μέσω του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών δημιούργησε επιπρόσθετες ανησυχίες στην Ουάσινγκτον διότι ήθελε να αποφευχθεί με κάθε τρόπο η ενεργός συμμετοχή της Μόσχας στο κυπριακό ζήτημα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η υπογραφή των συμφωνικών Ζυρίχης-Λονδίνου αντιμετωπίστηκε με ανακούφιση από την Ουάσινγκτον η οποία έβλεπε να τερματίζεται μια προβληματική κατάσταση στην ανατολική μεσόγειο. Η δημιουργία ενός κράτους το οποίο ουσιαστικά ελεγχόταν από τρεις χώρες της Νατοϊκής Συμμαχίας εξασφάλιζε την συνεχή παρουσία της Ουάσινγκτον σε μια πολύ σημαντική περιοχή του κόσμου. Η περαιτέρω διασύνδεση του νησιού με το NATO επιχειρήθηκε και με την μυστική συμφωνία μεταξύ των πρωθυπουργών Ελλάδας και Τουρκίας κατά την περίοδο των συζητήσεων για τη δημιουργία του Συντάγματος. Η «Συμφωνία Κυριών» όπως ονομάστηκε προέβλεπε ότι η Κυπριακή Δημοκρατία μετά την ανακήρυξη της θα εισχωρούσε στις τάξεις του NATO. Το γεγονός αυτό δεν επιτεύχθηκε για δύο λόγους. Η Βρετανία από την μια πλευρά πίστευε ότι ένα τέτοιο γεγονός θα άλλαζε το ρόλο της στις κυρίαρχες βρετανικές βάσεις και από την άλλη οι ΗΠΑ έβλεπαν τα συμφέροντα τους να διασφαλίζονται στην περιοχή ένεκα των διευκολύνσεων που μπορούσαν να έχουν όποτε αυτό χρειαζόταν από τις βρετανικές βάσεις.

Τα συμφέροντα τρίτων χωρών ήταν και το μεγάλο ζητούμενο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για την δημιουργία του Κυπριακού Συντάγματος. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη δημιουργία ενός Συντάγματος το οποίο ουδέποτε δόθηκε στο λαό του

νησιού για να το εγκρίνει δια της ψήφου του και χωρίς τα ενδιαφερόμενα μέρη να έχουν ουσιαστική συμμετοχή στη δημιουργία του. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί ένα ιδιόρρυθμο Σύνταγμα το οποίο παρουσιάζεται ανάμεσα στα πιο πολύπλοκα, άκαμπτα και λεπτομερέστατα συνταγματικά κείμενα παγκοσμίως. Το Σύνταγμα δόθηκε στο λαό της Κύπρου για να εφαρμοστεί χωρίς να υπάρχει ανησυχία αν αυτό μπορούσε να γίνει, εφόσον ο πρωταρχικός στόχος δεν ήταν αυτός.

Στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Κυπριακής Δημοκρατίας η Ουάσινγκτον δεν εμπλόκηκε ενεργά σε οποιαδήποτε προβλήματα προέκυψαν επαναπαυόμενη λόγω του ότι τρεις χώρες της Νατοϊκής Συμμαχίας αποτελούσαν τις εγγυήτριες δυνάμεις του νησιού. Η παρουσία της Βρετανίας στο νησί, η οποία θεωρείτο μεγάλη σύμμαχος των ΗΠΑ διασφάλιζε τα συμφέροντα της Ουάσινγκτον στην περιοχή. Η Ουάσινγκτον δεν επιθυμούσε επίσης την εμπλοκή της στις εξελίξεις γύρω από το κυπριακό παρά το γεγονός που δημιουργείτο με την αύξηση των ποσοστών του κουμμουνιστικού κόμματος και τη δυσλειτουργία του Συντάγματος διότι πίστευε ότι μια δική της εμπλοκή θα έδινε την ευκαιρία στη Μόσχα ενόψει του ψυχροπολεμικού κλίματος να εμπλακεί στο ζήτημα.

Η Βρετανία είχε την πρωτοκαθεδρία των ενεργειών στο Κυπριακό κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι ΗΠΑ περιόρισαν το ρόλο τους σε συμβουλευτικό στις ενέργειες της Βρετανίας. Το Ηνωμένο Βασίλειο ως εγγυήτρια δύναμη είχε ουσιαστικό ρόλο τα πρώτα χρόνια προσπάθειας εφαρμογής του Συντάγματος παρά το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις η θέση του Λονδίνου κρίθηκε διφορούμενη και ύποπτη. Κορύφωση της «παράξενης» στάσης των Βρετανών ήταν η ενθάρρυνση του Μακαρίου από τον Υπάτο Αρμοστή Σερ Κλαρκ για υποβολή των «13 Σημείων» και η ταυτόχρονη αρνητική στάση του Λονδίνου.

Η αποτυχία εφαρμογής του Συντάγματος ως είχε και τα διάφορα επακόλουθα της αποχώρησης των τουρκοκυπρίων από την κυβέρνηση οδήγησαν τους Βρετανούς στη μοναδική προσπάθεια για εξεύρεση μιας λύσης συγκαλώντας την Πενταμερή διάσκεψη του Λονδίνου. Η Ουάσινγκτον στη φάση αυτή έκανε κάποιες ενέργειες οι οποίες είχαν σκοπό να βοηθήσουν τα εμπλεκόμενα μέρη να ελέγξουν την κατάσταση, χωρίς την ενεργό εμπλοκή της.

Μετά την αποτυχία της Πενταμερούς του Λονδίνου η Ουάσινγκτον ανησύχησε λόγω του ότι οι εγγυήτριες χώρες και ιδίως η Βρετανία δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την κατάσταση όπως είχε δημιουργηθεί. Το γεγονός αυτό οδήγησε τους Αμερικάνους χωρίς να το αντιληφθούν να αναλάβουν πρωταγωνιστικό ρόλο για την επίλυση του κυπριακού ζητήματος. Η Βρετανία αποσύρθηκε παραδίνοντας την σκυτάλη των προσπαθειών στις ΗΠΑ.

Με την ουσιαστική πλέον εμπλοκή της Ουάσινγκτον στο ζήτημα έγινε κατανοητό πλέον στους Αμερικάνους ότι η αρχική τους αντίληψη για την επικράτηση του κουμμουνισμού στο νησί δεν αποτελούσε ένα από τα κύρια προβλήματα γι' αυτούς. Τα κύρια προβλήματα ήταν οι σχέσεις των δυο κοινοτήτων που μπορούσαν να οδηγήσουν σε ελληνοτουρκικό πόλεμο δίνοντας την ευκαιρία της Μόσχας να εμπλακεί στο πρόβλημα.

Οι προσπάθειες των ΗΠΑ για αντιμετώπιση του ζητήματος ξεκίνησαν με την αποστολή του Τζωρτζ Μπωλ στο Λονδίνο, για να βοηθήσει στην διευθέτηση του προβλήματος. Η αποτυχία των διαβουλεύσεων στο Λονδίνο δεν απομάκρυναν την Ουάσινγκτον από την κυπριακή καθημερινότητα έχοντας συνεχή εμπλοκή σε όλα τα δρώμενα που διαδραματίζονταν στο νησί με απώτερο σκοπό να διασφαλιστούν τα συμφέροντα της Νατοϊκής συμμαχίας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός όταν ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ διόρισε δικό του διαμεσολαβητή για το κυπριακό η Ουάσινγκτον αντέδρασε και αφού απέτυχε την προσπάθεια της για ένα ελληνοτουρκικό διάλογο, έστειλε τον Ντην Άτσεσον για να «βοηθήσει» τον Τουαμιόγια στις προσπάθειες λύσης του ζητήματος. Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι με την άφιξη του αμερικάνου διπλωμάτη ο ρόλος του διαμεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών παραμερίστηκε εντελώς. Η αποτυχία αποδοχής των σχεδίων Άτσεσον οδήγησαν την Ουάσινγκτον σε αλλαγή πολιτικής σε σχέση με το κυπριακό και συνομιλούσαν πλέον μόνο με την Αθήνα και την Άγκυρα. Η νέα τάξη πραγμάτων άλλαξε εντελώς την εξέλιξη στις προσπάθειες λύσης καθώς οποιαδήποτε λύση θα εξυπηρετούσε πρωτίστως την Ελλάδα και την Τουρκία. Οι προσπάθειες μέσω ενός ελληνοτουρκικού διαλόγου με την υποστήριξη της Αμερικής συνεχίστηκαν σε διάφορες φάσεις μέχρι το 1974 και την τουρκική εισβολή.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας για την περίοδο 1960-1974 δεν έχει εντοπιστεί η εμπλοκή άλλων χωρών της δύσης στην προσπάθεια διευθέτησης του κυπριακού προβλήματος.

Οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία κατάφεραν να εμπλακούν ενεργά στο ζήτημα για την εξυπηρέτηση των δικών τους και μόνο συμφερόντων χωρίς να τους ενδιαφέρει ουσιαστικά η οποιαδήποτε άλλη κατάληξη των γεγονότων. Η διατήρηση της παρουσίας τους στο νησί, η διασφάλιση ενός πολύ σημαντικού στρατηγικού σημείου στην ανατολική μεσόγειο, η αποφυγή διαμάχης μέσα στις τάξεις του NATO και η αφαίρεση της δυνατότητας της Ρωσίας να εμπλακεί στο ζήτημα αποτελούσαν τους μοναδικούς παράγοντες για την εμπλοκή τους στο πρόβλημα.

Βιβλιογραφία

1. Αδαμίδης, Μ. (2004). *Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Κύπρου*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ.
2. Αιμιλιανίδης, Α. (2007). *Πορεία προς την καταστροφή: Κοινοβουλευτική ιστορία 1964-1976*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΑΙΓΑΙΟΝ.
3. Αιμιλιανίδης, Α. (2008). *Η κοινοβουλευτική συνύπαρξη Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων (1960-1963)*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ.
4. Αλεξανδράκης, Μ., Θεοδωρόπουλος, Β. & Λαγάκος, Ε. (1987). *Το κυπριακό 1950-1974*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνική Ευρωεκδοτική.
5. Δικηγόρος, Δ. (2006). *Η υπέρβαση του κυπριακού συντάγματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
6. Ηρακλείδης, Α. (2006). *Το κυπριακό πρόβλημα, 1947-2004*. Αθήνα: Εκδόσεις ΣΙΔΕΡΗΣ.
7. Καζαμίας, Γ. «*Η Βρετανία και η «κυπριακή κρίση», Ιούλιος – Αύγουστος 1974*» στο: Πέτρο Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960-2010)*. Λευκωσία: Ο Φιλελεύθερος, 2011, τόμος 2, σ. 138-145.
8. Κόκκινος, Σ. (2007). *Ηνωμένα Έθνη και Κυπριακό*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΕΝ ΤΥΠΟΙΣ.
9. Κρανιδιώτης, Ν. (1983). *Οι διεθνείς διαστάσεις του Κυπριακού*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
10. Κρανιδιώτης, Ν. (1985). *Ανοχύρωτη Πολιτεία* (Τομ. Α & Τομ. Β). Αθήνα: Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ.
11. Λάμπρου, Γ. (2004). *Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2004*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΘΕΚΟΝΑ.
12. Λοϊζου, Α. (2001). *Σύνταγμα Κυπριακής Δημοκρατίας*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΚΑΪΛΑ.

- 13.Λοττίδης, Θ. (2009). *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η πολυπλοκότητα του και η ανεπιτυχής προσπάθεια αναθεώρησης του 1963*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- 14.Παπαπολυβίου, Α., Συρίγος, Α. & Χατζηβασιλείου, Ε. (2013). *Το κυπριακό και το διεθνές σύστημα 1945-1974*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- 15.Περικλέους, Χ. (1986). *Το κυπριακό πρόβλημα, η θεωρία των χαμένων ευκαιριών, σχέδια λύσης 1948-1978*. Λευκωσία: Έκδοση Μορφωτικός Σύλλογος ΟΝΗΣΙΛΟΣ Λακατάμιας.
- 16.Περικλέους, Χ. (2010). *Κυπριακή Δημοκρατία 50 χρόνια*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- 17.Τενεκίδης, Γ. & Κρανιδιώτης, Γ. (2000). *Κύπρος Ιστορία προβλήματα και αγώνες του λαού της*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ.
- 18.Τερλέξη, Π. (2004). *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- 19.Τζεργιάς, Π. (2001). *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Αθήνα: Εκδόσεις LIBRO.
- 20.Τζιβάρας, Ι. (2010). *Συγκριτική επισκόπηση ελληνικού και κυπριακού Συνταγματικού Δικαίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- 21.Χριστοδουλίδης, Ν.(2009). *Τα σχέδια λύσης του κυπριακού (1948-1978)*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- 22.Χριστοδουλίδης, Ν. «*Διπλωματική ιστορία του κυπριακού 1964-1969*», στο Πέτρος Παπαπολυβίου (επίτομο), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960-2010)* Λευκωσία, 2010, τόμος Ι σ. 146-155.
- 23.Χριστοδούλου, Μ. (1996). *Κύπρος Διχοτόμηση, Μια πορεία χωρίς ανακοπή*. Λευκωσία: Εκδόσεις ΠΡΟΟΔΟΣ.

